

JRÜ NSU Liidu Ajaloo
Kateeder

C. R. Makobyoni majanduslik programm ja võitlus selle teostamiseks aast (1866-1878)

Diplomitöö

Kuusik, Jaimo

JRÜ NSU L ajal. kat.
nr. 1375.

Tartu 1958

Sissejuhatus

Fiodaalsuhete miisi ja talurahva kasvava klassivõitluse suvel oli kohalik balti-saksa aadl ja tsaarivalitsus sunnitud vastama 1816. ja 1819. a. talurahvasaadustega pärisõiguse Baltinaadl. Ülealveainitud talurahvasaadusti järgi teimus kapitalismi areng Eesti praasi teel mööda. Talupojad seid küll isiklikult vabaks aga kogu nende maa kuulutati mõisnike omaandiks. Mavata jäätunud talupojad pidid mõisnikelt maaand rentima ja endiselt säilitama sõltuvuse mõislast. Samal ajal need reformid süüski sotsialistid kodanlike suhete kujunemist põllumajanduses. Kasvas iihiskondlik tööjaotus, arenesid kaubalis-rahvalised suhted, suurenes talurahva diferentssebumine.

Eesti ja laiti talurahvaliikumise suvel elid balti perunid sunnitud välja täotama need talurahvasaadused, mis kehtestati Liivimaaal 1849. ja 1860. a. ning Eesti-maal 1856. a. Oles küll valitrvate klar-

side ratsus ületada kriisi vahulinul tel, vastandavad rohkem kui ulmised talurahvasaadused kapitalistlike suhete arengule põllumajanduses, võimaldades üh minna kapitalistlikule vaharendile ning avades tee talupoegade maasomandi tekkimiseks talude päriksõste tel. Need sündused nägid ette üleminekku kapitalismile talurahva auel.

Kapitalismi võidulupäevile aitavad maa- ja 1860-ndate aastate kodanlikud reformid Balti kubermangudes. 1863. a. antud passi- korraldusega laiendati talurahva liikumis- õigust. Maa- ja jäinud ja mitas tööd mitte- loidvad talupojad said õiguse siirduda linnadesse, kus nad moodustasid odava tööjõuliku kiiresti areneva hankavalu ka- pitalistlikule suurtaöstusele.

1865. a. olid mõisnikud sunnitud maa- tanna koduvarisõiguse, misd kehaline na- ristus soõilus valbakohtuis ja mõisnike po- litseiasutustes. 1866. a. anti valbakoogu- konna saadus, mis kindlustas talupoegadele juh- tiva osa valbamaavalitsuses. 1868. a. vastati ametlikult Eesti- ja Liivimaa kubermangus fudraalkonna suuri igand- tõrent.

Kuid ka pärast reforme säilitasid balti- saksa mõisnikud suure osa ena endisi

feodaalsed privileegid, mida tuntakse nr. balti erikona nime all. Meisnikule kuulus enamuse maast ja metsast, õigus avada kõrged ja püüded laatu ena maavabal. Riigimõrskude ja noormiste noogu raskus baas taludel. Kohalik maava-omavalitsus, kohus, keel ja kirik jäid samas meisnik, nende ametnike ja pastoreite kätte.¹⁾ Talupojad leetsid, et 1861. a. reform Nõuemaal püüdnud na Balti kubernangis, nimelt avab võimaluse ründileivate maavõõraste päriseks ostmiseks riigi pealt kindlaksmääratud hindade alusel ja teeb samas baltisamaa vabli privileegide vastamisel.²⁾ Kuid talupoegade letsused ei olid asjatud, kuna tsaarivalitsus, olles ise vabli valitsus, ei tahtnud vastuolule minna balti meisnikuga

riiklikuks kapitalistlikuks majandamisviisile tingis uute kultuuride, loomavõrgude ja tehnikaga intensiivse juurutamise põllumajanduses. Kõik uuendused peale liiva leidsid algul rakendamise meisarvajapidamises ning sealt liikusid algamööda, vastavalt

¹⁾ K. Jülivask, Rahvuslik liikumine Eestis XIX sajandil, Looming 1957, nr. 2, lk. 271.; edaspidi = K. Jülivask.

²⁾ Усвоение капиталистического ССР, т. II, Пина 1954, lk. 15; edaspidi = Усвоение капиталистического ССР II

oma praktilisele tähtsusele talusesse. Pea-
miskus laialdaselt viljeldatavatel kultuur-
aidel lind, kartul ja ristikehin.
Linnakasvatust sai suure hea XIX saj. 20-ndal
aastail, mil viljahiinad maailmaturul
järsult langesid, kuna aga lõviosa Euroo-
pa ja Lääne-Meremere nõudmine linnajärgel
oli pider ja kasvav.¹⁾ Linnakasvatust levis
taludes jõudsamalt kui maisates, kuna meis-
nikel oli kasulikum maad kurnavate linn-
mittelilvate vaid linnakasvatusega saada-
vat lisaväetust nendi näol välja pigista-
da talupesgadelt. Linnakasvatust oli niivõrd
levinud, et teada kui talurahva peamist
sissetuluallikat ilistas isegi eesti luuletaja
L. Koidula. Luuletuses „linnataim“ ta kirjut-
tas: „Eesti rahva tarvituseks, kasuks,
linnataim, sa õitsed, valmis saad;
sinu töö ja talituseks leidvad
leiba paljud talud, kiivad, maad.“²⁾

Linnakasvatusest soovisid kapitali talude
parisekstremismiks paljud Viljandimaa, Kogu-
Pärnumaa ja Vigala-Nelise talupojad, kelle
maa-alevid olid selle kultuuri kasvatuseks
eriti soodsad.

¹⁾ Eesti NSV ajalugu kolmes köites, I kd, Tallinn
1955, lk. 599; edaspidi Eesti NSV ajalugu I.
²⁾ L. Koidula, Luuletused, Tallinn 1957, lk. 24.

Sama tähtsus, mis oli lõuna- Eestis linal, oli Põhja- Eestis kartulil. 1840- 1860- ndail vastat moodustas kartulisavak Eestimaa mäina- te kogusaagi väiksemusest 25,5%, Liivimaaal 10,4%.¹⁾ Kartulit kasutati riisapõletusel ja pünnilla lammaste teiduna. Kartul oli odavaks leiva- kõvaseks ka Eesti talupojale, kes õnnestunud kartulisavagi puhul hakkas leivasse inna vä- hem ja vähem aeganaid lisama. Juba 40-nda- te aastate alguseks olid umbes pooled Eesti määinast seitanud endale ratsionaalne mood riisaköögid ja pannud neis tööle osalt pal- gateöölised.²⁾ 1840- aul põletati Eestimaaal riisauks pool määinast riisavagist ja rogu kartulisavak.³⁾ Tehtsamaks kartulinavate- se ja rihtlase ka riisapõletuskeskuseks oli Vi- rumaa, kus suurt tulu andis ka häärgade müümine riisaköögi präägaga. Riisateo- dang realiseeriti peamiselt Lää- Venemaal ning Eesti- ja Liivimaa kohalike lüanikkonna hul- gas. 1854. a. oli Liivimaaal 2713 körtsi (seega umb. iga 200 taluelaniku kohta, lapsed ja naised kaasa arvatud 1 körts), mille abil

¹⁾ Eesti NSV ajalugu, I, lk. 599.

²⁾ sama

³⁾ G. Novan, Eestiaste lüitumine rahvuseks ja rah- vusliku liikumise tekkinine, Eesti Bolsiwick nr. 18, 1946, lk 1317; udaoipidi = G. Novan.

teoteid. Näiteks ühes järvanmaa valdas pa-
ti mõisniku pealt talusid raharendile kes-
mise hinnaga 80 rbl per peale. Taluvalwas
aga seeris tegevdaste või talusid rentida
60 rbl ust. ¹⁾

Taluvalwa vaesus ja oskumatus liilitu-
da kapitalistlikesse kaupalistesse suhetesse
sundisid neid seجلي tasuma renti osaliselt
teoga ja osaliselt rahaga, mis põhjustas re-
garendi tekkimise.

1860-ndail aastail teijus raharent
liivimaaal teorendi välja. Yeda protsessi
näitab alljärgnev tabel. ²⁾

Aastail	Raharendil (%%)	Teorendil (%%)	Teorendil (%%)
1851/52. a	13,88	4,2	81,83
1852/53. - 1855/56. a.	16,57	5,97	77,03
1856/57. - 1859/60. a.	18,68	9,34	70,49
1860/61. - 1863/64. a.	25,39	21,06	51,1
1864/65. - 1867/68. a.	55,76	17,8	15,78
1867/1868. a.	80,71	3,59	1,42

Estimaaal arenes sündumine raharendile

1) „Eesti Postimees“ nr. 23, 8. juuni 1866.

2) N. Kõstner, Teorejuse lazumimine ja maa-
proletariaadi tekkimine liivimaaal, Tartu 1927,
lk. 57.

palju arglasemalt: ¹⁾

Aastail	Raharendid (%)	Jagarendid (%)	Tuorundid (%)
1859/52	13,9	4,2	-
1868	68,6	-	2,84

Mõisatis hakkati XIX saj. keskel üha rohkem kasutama põlgatuid subseid. „Vabane-
dis sel tul niibast kui mõisatöö tegijast, vöis
mõis talumaa teha endale uueks kapitali-
allikaks selle raharendile andmisega, mida uus
talurahvasaadus isorahnis soodustaski.“ ²⁾ 1867/68
oli liivimaaal ametlikult 95% talumaaast ka-
pitalistlike majandamise objektis (80,7% raha-
rendid ja 14,3% taluniku emanduses) ³⁾ Nüüd
raharendilepingute sõlmimisel püüdsid mõis-
nikud talupoegadele peale sundida röönelik-
ke tingimusi, ahvardades neid kuldemise
korral taludest väljajamisega. Rendilepinguis-
se võeti teorendi punkte ja saagi ei vormis-
tatud neid. Et saada raha rendi tasumiseks,
pidi talupoeg teostma ture jaoks. Talusaadu-
sed turustati peamiselt linnades, kust oga
osteti põlluteõniste, mis otsekohe rakendati teat-

¹⁾ Eesti rahva ajalugu, III kd., Tartu 1935, lk. 1553;
edaspidi: Eesti rahva ajalugu III.

²⁾ H. Kruus, Eesti ajalugu mõige uueval ajal, I kd.,
Tartu 1927, lk. 124.

³⁾ J. Naan, lk. 1324.

misest. Teinud niire siseburi naru ja aeng.

Kapitalistlikul teetmisviisil baseeruv vaherent na enam paremusi. Meiseteest vabamunud teojoudu ja teetmisvahendeid vois niid talupoeg oma majapidamises kasutada, mistattu na tumev polelunde saagikus toosis. Kuid sellist heelimate elid na vaharendil enam negatiivsed niigid. Renditalude perumehed pelnud kunegi kindlaid, et meisnik neid meiseypolelunde beivendamise esmaergiga taludest vaija i tosta. Kui talupoja joukus suurenes, siis toosis na tumev rent. Superast heidusidni talupojad narja suurendamisest, esinollim tehnika rakendamisest ja rogu tud vaher haiti tavaliselt enda juuris nodus, varendamata tuda teetmisest.

xix saj. 60. ndal aastail levis eesti talu rahva hulgas naivne loetus saada tasuta maard. Idealiserides Nurmava 1861. a. reformi oodati hingumaid: leidsid usumist keigi fantastilisemad kuulujutud maa jaestamisest. Kui kresnu maavameestjad naardistamise esmaergil meitsid maaid, siis talurahvas arvas, et neid hingumaid meeditakse. Selgitustood hingumavade ja mudoza seoses leivate kuulujuttude vastu tub, Eesti Postimees, as soovitab hingumavade noedmise asemel talude

pärisestmist. ¹⁾

Lõuna-Eestis koostus talupoegade ostmise 60-70-ndatel aastatel, Põhja-Eestis aja sajandi viimastel kümnenditel. ²⁾ Talude ostmise võttis ette hoopis Lõuna-Viljandimaa ja Pärnumaa linnasvaburajoonides. ³⁾ Talude müügi kasv liivimaa näitel alljärgnevalt. ⁴⁾

Aastad	Müüdud talude %
1851/52	0,07
1853/56	0,4
1856-1860	1,5
1860-1864	2,4
1864-1868	10,6
1868	14,3
1871	27 ⁵⁾

Põhja-Eestis oli aga 1868. aastaks müüdnud ainult 2,4% taludest. ⁶⁾ Talude kiiret müüki soodustas ka viljahindade langus koos Ameerika vilja konkurentsiiga maailmaturul. Vili oli odav ja mõisnikud tahtsid nendest kapitali näite saada.

¹⁾ „Eesti Postimees“ nr. 29, 20. juuli 1866.

²⁾ A. Nassar, Täielikkuunise esimesed sammud Eestis, Tallinn 1954, lk. 32; edaspidi = A. Nassar.

³⁾ Eesti rahva ajalugu III, lk. 1558.

⁴⁾ samas, lk. 1553.

⁵⁾ „Eesti Postimees“ nr. 24, 15. juuni 1871.

⁶⁾ Eesti rahva ajalugu, lk. 1553.

Talude müümisel nihutas mõisnik paljud põli-
sed maanarasutajad talukohtadelt minema ja
need läksid hangezeldajate ning liiguasuvõtjate
kätte, kellel oli maha jäinud niit - mepjad, roita-
mised, aidadmehed ja mõldrid. Eriti inten-
siivselt teimur see protsess 60-80-ndail aastail.
1854. a. registreeris hussvalitsuse komisjon Lii-
vimaal 38 962 talu, 1868. a. oli aga nende arv
langenud 35 699-ni.¹⁾ Eestimaa kubermangus
teimur talude liitmine mõisa külge veelgi suu-
remas ulatuses. Enamik keskmise ja väikse, kes
püüdsidki ahta ära osta, määrinud end
väljapaigastatavusse volavajusse ja laostunud.
Maa rendi- ja ostuhinnad kuuvi mõisnike poolt
mitmekordses. Maa rendihinnad olid Lii-
vimaal kõrgemad kui teistes Nõunmaa kuberman-
gudes. Nii oli Liiwimaal kubermangus dessatini
rendihind 6 rbl., Tulla kubermangus 3 rbl. 27 kop.
ja Pihuva kubermangus 1 rbl. 50 kop.²⁾ Maa ost-
misel maksis dessatin maaed Karynmaal kesk-
miselt 31 rbl., Lõunemaal 31 rbl. 50 kop, Virumaal
45 rbl ja Järvamaal 46 rbl.³⁾ Talude ostjail
nõuti subarahas sisselaenu 500 - 1000 rbl.⁴⁾

Ülejäänud raha jäi volge osalt mõisnike krediti-

1) Eesti NSV ajalugu I, lk. 607.

2) Училища и школьные дела ЦСР II, lk. 45.

3) „Eesti Postimees“ nr. 20, 18. mai 1866

4) Eesti rahva ajalugu III, lk. 1557.

naarsale, osalt mõisale pinabekase baaru näel, mis tuli tasuda 30-40 aasta jooksul." Muudugi krediitkaasest said talupojad baaru suurte protsentidega. Põhja-Eesti 29 mõisa kohta teatud arvutused näitavad, et nende vabepojad pressisid kuni 1906. aastani talupojadelt mitugi hinnet näel välja 2 421 168 rbl. Mõisnike eraldi krediidinõude taxserimiskomisjoni hinnetas aga müüdivel maade võõrtusku ainult 1 294 619 rbl. Juba maasid talupojad oma maade eest 1,8 korda rohkem kui ei maade tegele võõrtus mõisnike eraldi hinnangu järgi.²⁾

Kõrgetest ostuhindadest kirjutas na. Eesti Postimees: „Ei ole palju neid, kel jõudlo on osta ja pealugi nisuguse hinnade eest, kui niisid mõnnikord kiiratakse ... Siinmale ei eluud mitte röödid pisukesed, aga ostes läheväs intressid veel suuremaks.“³⁾

Ka talude pärisestamisega ei saanud talupoeg oma maa teiselikus perimeks. Ostulepin.

1) Eesti rahva ajalugu III, lk. 1557

2) J. Kahu, Põhustite ja subaste asast talurahva antifodcaalses väljavastumistes XIX sajundi mek-paiku Eestis, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised, 1955, nr. 4, lk. 529; idaspidi = J. Kahu, ESNV SA Toimetised, 1955, nr. 4.

3) „Eesti Postimees“ nr. 35, 26. august 1864.

guis alid punktid, mis andsid meismele teata-
vad õigusel talupoja maa üle. Meisnik võib kee-
lata talupojal ostetud maal elada vesneid,
avada naabersõprus-tööstuslike ettevõtteid, mit-
tida ja mahu püüda.¹⁾

Kuid vaatamata neigile raskesti-
gud ostuhinnad, suured laenuprotsendid –
eli talude pärisestamine progressiivne saum,
nuna ta tähendas talupoja sõltuvuse vähenemist
mõisnikust, tähendas kapitalismi ilma
sügavamat juurdumist Eesti põllumajanduses-
se, mis tei naasa ühelt poolt põllumajandus-
like teetnisvahendite täiustamise ja teiselt poolt
pärisõiguse ühtse taluvaldamise ja juurumise
nahts vaimlikuks klassis-kiilaudanduseks
ja maa-proletariaadiks, mille vastuslood eriti
traauesid XIX sajandi viimastel aastakümne-
tel. Talude pärisestamise progressiivset tähtsust
märgib ka „Eesti Postimees“ vaardeldes seda
probleemi maaõnariimisviiside täiustamise ja
talude jänkuse marmu aspektist. „Iggal pool
kus pärismaid luteuse, on asi noogoni teine:
maesed visakannad, põllud hõlga harritud
ja marja peale lust vedata. Enne v nähtud
seda meik mitte, mis neid pärisperedes igal
pool võib näha... Tööõiguse jures ei võinud
seda ial olla. Muidasanna on ka teorent

¹⁾ Утопия Лавкиевски ССР II, кн. 45.

ja nõrgemad vaiga kahtlase asi... Pärismaade ost-
mist võib iggaüks heaks nimetada, kes ennema isamaa-
male tõest head soovib." ¹⁾ Kuid need heale jõi-
jelle jõudnud talud, millest. Eesti Postimees" rää-
gib, olid üksikud külakütalud, mis kuidagi
ei saanud iseloomustada eesti külba teravikuna.

Peremehe ja talu vahel ei kujutanud
xix saj. 60-ndate aastateini kapitalistlikke
töotussuhteid, kuna mõlemad, ~~kuna~~ mõlemad,
nii talu kui ka peremees olid eksploatati-
tavad mõisniku poolt. Talu tööjõu nendas
põhiliselt mõis, ülal need aga pidid pida-
ma peremehele. Kuid koos ilmnemiselega napi-
talistlikele töotussuhtele põllumajanduses ei
läinud talu toodetud lisaproduct enam
otseselt mõisnikule, vaid taluperemehele, kes
osa sellest siis mõisa raharendi ja maaostu-
hinna näol, ülejäägi jättis aga endale. Talu
eksploatatsiooniga toodetud lisaproduct ra-
vendati ümber töotussuhte, kasutatades seda
maaparanduses, põllutööriistade ostmiseks jne.
Talu palgatingimustele mõjus kahjustavalt
tööjõu rikkus mitter, kuna $\frac{2}{3}$ eesti talurahvast
ei maata. ²⁾

¹⁾ Eesti Postimees" nr. 35, 26. august 1864.

²⁾ E. Janson, Erinevate suundade mõistmisest eesti
rahvuslikus liikumises 1860-1880-ndatel aastatel,
C. L. Jakobson ja tema ajastu, Tallinn 1957, lk. 37;
edaspidi = Jakobsoni ajastu.

Peab märkima, et miljonid talupidajad ei moodustunud ainult maata talurahvast, vaid sellens veis saada ka rentnik või võlgades peremes, kes mõisnike poolt harrastatava sündmusega tettu oli sõlminud ostulepingu oma põlistalule. Kuid samuti veis ka ostuperemes, saades suurt sissetulekut liigkasvõtmisega, usinelliku tehnika rakendamisega, võõra tööjõu eksploatatsiooniga või isegi enda ja oma perekonnaliikmete rauzematu tööga teista miljonideks leri.

1881. a. rahvaloenduse andmil oli Eesti kubermangus 3402 vabadikke talumeste maal, peale selle 1154 kalmrit ja 10 392 käsitöölist, kes enamikus olid kihviked või samuti maata. Peale selle oli Eesti kubermangus veel 63464 põllumajanduslikku palgatöölist ja 15019 moonamust ning mõisatunijad¹⁾

Prossidiferentsummisega tekivad talurahva hulgas ka klassivastused, unid mõisnike vastu esineb nozu talurahvas veel ühtse klassina. Eesti milt suhtes XIX saj. keskpaiku en üldjoontes kasutatar N. J. Luini geneaalne iseloomustus mere küba kohta 1905-1907. revolutsiooni ul. „Kihviked meie kübas pärisõusliku ühiskond teijutakse välja, maasalgse“ (nodan-

¹⁾ A. Vassar, lk. 32.

linn) ühiskonna pealt, müürid talurahvas
 kannab olulist rolli jagunedes maaproleta-
 riarvadi ja maanodanluseks (suureks, keskmis-
 siks, väikeseks ja mõige väikeseks). Kui mürid
 säiluvad veel pärisajastlike suhted, müürid
 „talurahvas“ jääb veel püsivaks klassina, s.o.
 noortlane, mitte nodanline, vaid pärisajasti-
 ke ühiskonna klassina”¹⁾

Talurahvas erines pärisajastlike ühiskon-
 na ühtse klassina mõisnike vastu ka 60-ndate
 aastate kollektiivse palvemirjalikkuses, mille
 plaanid majanduslike nõudmised olid
 valitsuse pealt talude rendi- ja ostuhinna ülem-
 määra kindlaks määramine, teoorjuse likvi-
 datsioon ja talupargade taludest väljatõst-
 mise lõpetamine. Palvemirjete austajate algas
 just neis rajoonides, kus mõisnikud esimeste-
 na alustasid talude müüki. Subaste ja pe-
 remeste taotlused palvemirjades ühtusid.
 Loodi ja Kauba mõisas isutati 1865. a. palve-
 mirjete rahva preemuste ja subaste pealt. Mõ-
 lmad nõudsid mõisnike pealt talupremes-
 te vastu reovitud ja mõisa müüge liidetud
 talumehade tagasiandmist. Permehed ei nõud-
 nud neid meid tagasi anda paus vaid oma
 palvemirjades otseselt rõhutasid, et tagasi-
 andma tuleb „sobiva“ rendi- või müügi-

¹⁾ V. J. Lenin, Teosed, 6. kd., Tallinn 1952, lk. 97.

hinna ust jagada subastele ja teistele maade-
tele. Sama näet uudeksid on palverijades loo-
muliselt ka subased, mid vastutasuks hinnite-
sid nad, et taluperemehi meismine poelt väga
julmalt võlutakse ja et maaide müügihinnad
on kõrgeid. ¹⁾ Kuid ka, ... uudeksid talupojad,
~~mis teinud kirjutasid~~, mis teinud kirjutasid ühiselt
alla mõisnikevastusele petitioonile, misid hõnne-
västist kohtusse kannata võla kannata jät-
mise, liigse tööga murramise või sibilise väl-
jutamise pärast. ²⁾ 1879-1880. a. revolutsiooni-
listest situatsioonist peale kannas eutiivset väga
astuma ka avaras mihelkiviste. Maapreliatariat
kannas üha kindlennalt nõudma mitte ainult
mõisa- vaid ka subakumaaide jagamist, mõisa-
ja taluteidliste väärnustult raske eluõnne
parandamist.

Talurahva süvenev kihistumine, põlluma-
janduse uuebalisuse kasv ja suurel mullda-
busel transpordilõlõdes tingisid suurtoöstuse
nõue arenemise XIX sajandi keskul. Eesti suur-
toöstus leiures vastavalt järjest kasvavale vene
sõjeteru nõultele. Kaubandust Nene siseringiga
soodustas miti esimese raadteeliini valmimine
1870. a., mis ühendas Tallinna ja Paldiski sa-
dama ning Narva tööstuskeskuse Petuburiga.

¹⁾ J. Kalk, ESN JA Teinõised, 1955, nr. 4, lk. 531-532.

²⁾ samas, lk. 536.

liikumises seostus võitlus privilegieritud baltis-
saanide mõisnike majandusliku ja poliitilise
võime vastu lahutamatu võitlusega ust-
laste rahvuse ja vanade eluõiguse ust.¹⁾ Rah-
vusliku liikumise esmärkeid seostas niiju-
nev rahvuslik intelligents, kes esines „rahvus-
ühitsuse“ ja talupeajakirjuse nimel.

Oma olemuselt ei rahvuslik liikumi-
ne kodanlik liikumine. Ta ei progressiivne
müüka, küni ei progressiivne kema hege-
meen tõusev kodanlus. 1864. a. alates hak-
kasid valjev niijunema noor suundausti
rahvuslikus liikumises²⁾ Eritius kodanlik-
keriwaalne suund esetas J. V. Jannseniga,
milliga 70-ndail aastail liitus ka J. Hurt
ja rida ustlastest pastoreid. Kodanlik-keri-
waalse suunda esindajad tahtsid majrita-
lisari aruiga „püüsi teed“. Need heidusid
Baltimaaude paelpärisõjuskliku süsteemi to-
sisemast mitimast ega piistitakuvel nonk-
retsuid pärisõjuse igandite vastu suunatud
majanduslik-poliitilisi nõudmisi. Rahvast
manitseti rahubelule ena elunõuaga ja

¹⁾ Eesti NSV ajalugu (kõige varemast ajast tänapäevani), Tallinn
1957, lk. 236.

²⁾ G. Jansen, Väljarändamislükkumistest 1860-ndate
aastate lõpul ja selle peegeldumisest erinevate idio-
kroogiliste suundade võitluses Eestis, Janobsoni aja-
ku, lk. 32.

seoribati lesta jumalale. Progressiivseks võib lugeda J. N. Jannseni tegevust 60-ndail aastail „Eesti Postimehe“ väljaandmisel ning Kurda võitlust 70-ndail aastail hariduse ja rahvusliku kultuuri eest.

Talumeajapidamise kapitalistlikeks väljaarendamiseks huvidest lähtus na kodanlik-demokraatlik suund, mille esindajaks võib lugeda J. Kõlerit, C. R. Jannseni, J. Adansonit jt. Nad nõudsid kõigi fodaaligandi te kaotamist, kuid ei kritiseerinud nende peamist tuge - vene tsarismi. Rahvusliku liikumise kodanlik-demokraatlikus suunas esindajad pidasid oma peamiseks ülesandeks rahva antiviserimist võitlusele mõisnike vastu. Pööramata tähelepanu eriti rõhkasid üha enam sivehvale diferentseerimisprotsessile, ei näinud selle suuna esindajad „ühtset talupoegkonda“ lõhkuvat terveid klassivastuolusid. Eksploateerimist vaitsesid nü rahvusliku liikumise kodanlik-~~kl~~erikaalse kui na kodanlik-demokraatlikus suunas esindajad, kuna nad ise olid diferentseerimisprotsessi produktid, ning ühtlasest talupoegade massist valdunuel ühti kodanlus ja hariblasnemel.

Kaiser diplomaatid näitab üsti rahvusli-
 ku liikumise kodanliku-demonstraatiline suuna
 esinebaja C. R. Jansseni majandusliku tege-
 must aastatel 1866-1877. Et meista seda
 konkreetset elunõude, mis tingis C. R. Jans-
 seni majandusliku programmi väljakuju-
 mise, on abiel sissijuhatuses piisav rii-
 vade Eesti ihihinnodlik. majanduslikust
 arengust XIX sajandi II poole. Diplomaatid
 esineb peatiku näitab C. R. Jansseni ma-
 jandusliku vaadete väljakujuamisest ja esi-
 algset võitlust nende teostamise üst, kuna
 tüne peatiku annab ilhvaate tuma majan-
 duslikust tegevusest peamiselt üsti põllumuste
 seltsides. Kelmas peatiku kaarab perioodi
 1878-1882, mille materjalid nõuavad uba-
 tusliku uurimust, mida näesdava diplo-
 matid autor aja piiratuse tõttu ei suutnud
 teha, näitab vaid C. R. Jansseni majan-
 dusliku nõudeid ja tuma võitluse põhiseun-
 da nende teostamise üst. Peatikuiga tutv-
 misel tuleb arvustada, et C. R. Jansseni ma-
 jandusliku programmi ei 1878. a. as juba lõp-
 unult väljakujuunud.

C. R. Jansseni majandusliku programmi
 näitlikul on seadud usmängiks näidata
 selle kodanlikku iseloomu. Tundes ega ka-

pitavalisemi parrnerline aruonistee huve ei
 ta roltuvalt ajast ja tingimustest progressiiv-
 ne.

Antud diplomiteo kirjutamisel on vastu-
 tatud ENSN TA Fr. R. Kruitzwalde nimelise
 Kirjandusmuuseumi kairikirjade osakonna
 materjali peamiselt Pärnu Eesti Põllumuste
 Seltsi pretensollide ja C. R. Jauobsoni kirja-
 vahetuse näiel. Teis on leidnud varemda-
 mist ka C. R. Jauobsoni trüüis avaldatud
 nõned ja varamatud, samuti „Eesti Postimehes“
 „Eesti Põllomehes“ ning „Taanalas“ avaldatud
 artiklid. Kodanliuul perioodil ilmunud
 tuestest on vasutatud A. Kaibini „C. R. Ja-
 nobsoni kui esti põllumuste juht“ 1933 ja
 A. Kuusbergi „Tartu Eesti Põllumuste Seltsi alg-
 päivilt“ 1926. Mõlemad tuesid annavad
 head faktilist materjali. Üldsisuuohtade
 uotmisel on diplomiteo autor tutvunud pea-
 miselt artiklite kogumikule „C. R. Jauobson ja
 tema ajastu“ ning K. Süliivasni artiklile „Rah-
 vuslin liikumine Estis XIX sajandil“. Ülalmai-
 nitud publitsuritud kirjandus näitleb C. R. Ja-
 nobsoni vajanduslinu tegevust ainult soses pal-
 jude teiste probleemidega. L. Leone viimrinus XIX
 sajandi II peale vajanduslinu mõtte aronjust
 on tuousil ENSN TA Majandusinstituudis, mille-
 ga arga näiselva töö autor tutvunud ei ole.

C. R. Jakobsoni majanduslike
vaadete väljakujunemine ja
võitlus nende teostamise eest
XIX sajandi 60-ndail
aastail

Rahvusliku liikumise esimese etapi
1860-ndate aastate rahvuslises eludes
algas C. R. Jakobsoni majanduslik- poliitiline
tegevus.

C. R. Jakobson sündis 14. juulil 1841. a.
Tartu linnas, kus tema isa Adam Jakob-
son töötas väitsepanev. 1844. a. sai C. R. Ja-
kobsoni isa kihelkonnakooli õpetajaks ja
noorkõlas Jõrva, kuhu siirdus ka nooru-
perenõu. 1857. a. astus C. R. Jakobson Val-
ga õpetajate seminari, mille juhataja J. Zim-
er oli tihedalt seotud läti rahvusliku
liikumisega. 1859. a. lõpetas Jakobson Val-
ga seminari ja siirdus tagasi Jõrva oma
isa töökohta, kus oli vahelpeal surunud.
Jõrva perioodil 1859-1861 a. tutvus C. R. Ja-
kobson teosega „Eestlane ja tema

isand" ¹⁾, mille autoriks peetakse N. J. Blagovestš-
 šinski. Seda mõeldakse suure parteilise ma-
 terjali alusel eesti talupoja raskest majanduslikku
 olukorda, misuudabot murepimedust ja rõõna
 ekspluaterimist balti parunite peelt. Loetud ni-
 jandus ja isiklikud kokkupuutud balti par-
 nitega viivad C. B. Janobsoni spontaanseni Balti-
 maadet valitseva poolepööravale isikisondli-
 ku korraga

Tõeline muhkang C. B. Janobsoni maailma-
 vaates teinud tema liitumisel nn. "Pituburi
 patriestide" rühmaga 1863. a., kuhu kuulu- 1864
 tid radikaalselt meelstatud eestlased prog-
 ressiivne maalikunstnik J. Kõler, kirjamees Fr. Rus-
 now, keeliõpetaja Th. Dannewahn, naisi-
 ihuarst dr. Ph. Karull jt. Eriti läheda-
 nda sõprussidemed kujunesid C. B. Janobso-
 nil rühma hinge J. Kõleriga. Janobsonile
 ja Kõlerile avaldand tugawat mõju XVIII
 sajandi lõpu ja XIX sajandi alguse isikisond-
 lise mõtte silmapaistvate esindajate G. Merkel
 ja Chr. Petri vaated ²⁾ pärisajuse ja balti
 liikseva linvideerimise kohta ning nende

¹⁾ S. Jansen, Eimvate suundade mõõnusest
 eesti rahvuslikus liikumises 1860-1880-nda-
 tel aastatel, Janobsoni ajastu, lk. 40.

²⁾ samas, lk. 39.

uskusti rahva võimetusse ja tulevikku.

Niihoides Piberkuri si naostanud C. L. Jankson
nidet kodumaaga. Sellele aitas naasa na tut-
vumine 1866. a. Viljandimaa nelmeistri jaan
Adamsoniga, kes oli Piberkuri tulnud rahva
peelt valitud saadikuva palverijade üli-
andmisus tsaarile. J. Adamson, alles tead-
us uski rahva piiridest ja nõudmistest,
andis oma tähelepanemisele edasi C. L. Jank-
sonile, mis nahtlemata avaldasid suurt
mõju viimase majanduslike ja poliitiliste
vaadete kujunemisele. Janksoni vaadete
väljakuunemisele aitasid naasa na tema
suvised reisid Eestisse. 1864. a. suve vetis
Jankson venna juures Kivijärve mõisas
Laiuse kihelkonnas, 1867. ja 1868. a. suve
Paistu ja teistes valdades. Need reisid si-
mendasid Janksoni isiklikku kontakti
rahvaga, mille tuledele ta siivalt naasa
tundis. „Kui na nende piale möhlen, mis
eihele siida igakord soojas“¹⁾ kirjutas ja-
nkson Kolme talupoegadele.

C. L. Jankson hindas kõrgelt pärisõyji-
na naostumist vene missi Aleksander II peelt,
kes XIX sajandi uski rahvuslike liikumise
juhtide arvates kinkis rahvale priime.

¹⁾ C. L. Jankson - J. Adamsonile 5. det. 1868, „Eesti
Kirjandus“ 1913, lk. 124.

Kuuld Janobson meistis na, et tollinest priiusest
 balti rinorra säilimise tingimustas juttu
 ei saa olla, mille tattu ta kuubdus priiu-
 se 50 aasta juubelipäev - esimesele üsti üld-
 laulupäevale minemast. Janobson kirjutas enne
 laulupäeva, et „Eesti Postimehe“ liigne „priiu-
 se näen“ on alusetu, väärnides, et tema ja
 ta sõbrad „... ihe üsti „laulupäeva“ heaus en
 velmis neik tegema, aga, priiusel juubeli-
 päeva“ nad ei tunne.“¹⁾ Janobsoni selline
 ranze suhtumine laulupäevale täiel määral
 ei õigustanud end, kuna viimane oli täht-
 sans üritusena rahvusliku teadvuse ärata-
 misel.

Rahvusliku teadvuse kasvatamisele ai-
 tavad naised na C. R. Janobsoni 1868-1870.a.
 putud nelm isamaa-aastat, mis antakse
 üsti ajalehe periodiseering valguse-, pimedu-
 se- ja neiduvaja näel. Valguse ajaks minu-
 tatakse muistsel üstlaste vabadust, pime-
 duse ajaks saasa rõõmriivlile rissetungi ja
 väimutsemist ning neiduvaez- se on priius-
 aeg, mille viinai Aleksander II.

Enne majanduslikus tegevuses seadis
 Janobson endale ülesandeks võitluse võima-
 likult suure hulga talupoegade maaga

¹⁾ C. R. Janobson - L. Heidubale 7. mail 1869, „Eesti Kirjandus“ 1911, n. 366.

varustamise eest. Selleks ta soovitas riike vahendina riigimõisade tüüeldamist ja müüki. Riigi-eha kroonumõisade (nagu siis nimetati) müükiil Zelfonöil eligi valmis riigimõisade tüüeldamise ja müügi wawet, millele waga kõwas-
 ti vastu seisti.¹⁾ Janobson pidas tarwiliauks, et nohtawdelt swaditans Peterburi wawzunkijele, millega Zelfonöi plaani tahtaks. Ise wäl-
 jundas mõtte: „Aga soovida, heidasti soo-
 vida elus, et meie kroonumõisad palve-
 kirjani ministri kätte läikibaksid, see en pal-
 nekirjani subaste pealt, meie mõisa kroonu-
 mõiad kätte jagada. Isuärans tuleks neu-
 de kirjades selle peale raskest panna, et
 seltsiki kroonu mõiad rentnikkude wälja-
 kurnamise eest swansid heidatud ja wad
 siiski rohkem renti wastas sisse taoksid
 uni müüd. Iest iga mees swans siis enwa
 teiki eest nii healt wanduma, et ta iwa
 parnwa järje peale tõuseks wa edaspidise
 polwe.“²⁾ Antud kirjast Janobson wõitas,
 et pärisestatud mõiad talupoeg pare-
 mini heidab, mis en kasulik polluwa-
 janduse arengule ning ihtlasi annab wõi-

1) C. R. Janobson - J. Adamsonile „12. webr. 1869,
 „Eesti Kirjandus“ 1913, lk. 126.

2) C. R. Janobson - J. Adamsonile, datuimata
 [1869 - J.K.] „Eesti Kirjandus“ 1913, lk. 127.

maluse talurahvale „paruma järje peale
tõusmisel.“

Zeljenõi riigimeisende tükeldamise ja
maade müügi kava ei läinud aza läbi.
Pealegi ilmusid Peterburi sassa ajalehtedes
kirjutised, kus juhtis selle tähelepanu,
et riigimaadel talupojad odavamalt renti
maksavad kui meisamaadel. „Et ära
heida võimalikke uudistest riigima-
del, soovitas Jakobson abataud palvekirjade
aktseoni jätkata. Ta kirjutas J. Adamso-
nile: „Küüd näite julged olla, et nii rahva
peelst midagi ei hinni, et siis ka meenu
talupoegade rent pea ühe rahvõrva suu-
mans saad tõusma.“²⁾

XIX sajandi üsti põllumajanduse ma-
dabe taseme siletamises liidis Jakobson
mitu põhjust: rahva puudulik haridus,
teadusline aluste puudumine põllumajan-
duses, uudisriistlemi mahjulikkus, mis viis
talupoja röörpõllumajandusele. Ta värdab:
„Tiisui ei lange selle ilumelilise kuvatuse
si üksi õestirahva peale, veid maks asja
en, kelle uude ta jääb: lüü kõrgel rent ja

¹⁾ A. Kõikin, C. R. Jakobson kui üsti põllumeste
juht, Tallinn 1933, lk. 16; edaspidi = R. Kõikin.

²⁾ C. R. Jakobson - J. Adamsonile 10. märts 1869,
„Eesti Kirjandus“ 1913, lk. 23.

teaduse tundmise puudus, mille põhjal peab ühri põllumajanduse korraldada neid parandada. Et oma unti kätte saada, peab rahvas niidid veel vähesemal loopisel ennema maa sisse väljaks-
numa." ¹⁾

Põllumajanduse elukorva parandamisel peidid kaasa aitama põllumeste koelid, mille asutamiest Jakobson propageeris: „Näe asjad praegu seisavad, ei ole sellepärast meie põlluharimise korrald enne paremaks minna, kuni meil onnma põllomeste keli ei ole, ehk otsusekku välja ööledud, kuni meie Aleksandri koel elluse ei ole tõusnud.“ ²⁾

Jakobsoni ja Jannseni seisukohtad la-
rid lahku Eesti Aleksandrikoeli asutamise
niisimuses. Jakobson soovis, et seal liid-
ainute kõrval õpetatuse na põllutööd, mis-
parast „ selle keli peab onnma trik maa-
ellena, kus näige paremad ristad ärna-
provitakse ja näige mõnusamad visid tea-
duste põhjal peab üllis elhitakse. Tealt riik-
rid neid siis õppilased rutto iggale pole laia-
le.“ ³⁾ Jannsen näigi aga Eesti Aleksandri-
mees ainult mõisnikule meelepärast põllu-
töö koeli, mis ei põhinevad udelimul prak-

1) „Eesti Postimees“ nr. 23, 5. juuni 1868.

2) saavas.

3) saavas.

tikal.

Õesti talupeaja majandusliku ja haidusliku mahajäämuse liividerimist nägi C. L. Jakobson tema kutselase teadlikuse tõstmises. Juba Peterburis saasa kalle õpetajana töötades hakkas Jakobson süvenema moodsa agoneomia teaduse saavutustesse ja neid ustlasti- u kättesaadavaks tegema." 1869. a. suvel noostaski ta rahv. esalise põllumajandusliku käsiraamatu „Teadus ja Teadus põllul“, mis oli kavatsitud esalt koostada raamatuna külaasulistes, samuti asutatavas Eesti Aleksandriinolis. Põhiliselt oli see süski põllutöö õpperaamat põllumestele, nagu loome ka raamatu tiitelil: „Kõik põllumestele, mis oma aju meistuse vajal tahavad teiretada, kirja pannud C. L. Jakobson“. Raamat algab talupeaja elu ja tööd iseloomustavate ja hindavate peatükkidega, millele järgnevad füüsi- ka ja kemia algmõistete käsitleused ning spiti- riaalsed iluvated nullastikust, maaparandusest, põllutööriistadest, maavarimisest vee- tamisest. Lõpus tuuakse ka keemia lühikursus.

„Teadus ja Teadus põllul“ ilmunine pidi Jakobsoni arvates aitama Eesti talupegaga us-

1) C. L. Jakobson, Valitud teosed, koostanud R. Põldmaa (närikiri).

rindlike kapitalistlike maaade talupegadele ja
võrdle majanduslikele tasemele jõuda.

Liikumise edasijõulmise taustaks oli talu-
egade vasa riinipidamine vanadest maa-
riinimisidest, kuna nad ainult seda heas
tunnistandis, mida nende vanemad ussid
tõinud.¹⁾ Talurahva umbesest meenduste vas-
tu kurdab ka, Eesti Postimees, mille kirjasaat-
ja teatab: „Ehk vanemad mil juba mitte
nenda alla kaljo saanud, ei tahtu nad ikka
võib targemaks saada, ennea rukkis külvikiun-
ni maaajapõlvanaus mahlaa tehke, vaid mil
alla ikka mil se vanne kaljelin pimek, 3
päeva enne ja 3 pärast Päiklipäeva ennea
milvi tallitada.“²⁾

„Teadus ja Teadus põllul“ I peatükis, „Põl-
lutaõst ja põllumehet“ avaldub Janobroni
see peatükid põllumehet seisuse ja tema töö
vaste, kuna, Talupegade ehk põllumehet seisus
ei ole ... mitte uusi mõige auseru ja vanem
seisus inimelikeus seltsis, vaid ta on talle
na põljetiku õnnistuse hallikaus saanud.
Tema peal seisab täna püüv mil haritvad
mavilma hea kodu, mille ta tema peävalike
leiva ja riide annab.“³⁾ Talurahva aratahtsuse

¹⁾ C. L. Janobron, „Teadus ja Teadus põllul“ I, St. Peter-
buri 1869, lk. VII; edaspidi - Teadus ja Teadus I.

²⁾ „Eesti Postimees“ nr. 34, 27. august 1869.

³⁾ Teadus ja Teadus I, lk. 2.

ülihindamine C. R. Jakobsoni poolt tal perioo-
di oli täiesti loomulik, kuna domineerivas
alams üsti majanduses oli põllumajandus,
elanikkonna inimesed aga talurahvas. XIX
sajandi ü poolt ei tähenda neis üsti kodan-
lus nel nimetamisväärsed era tööstus, mis-
tõttu ka Jakobson ei suuda selle majandus-
harru suurt tähtsust mõista. Ta kirjutas:

„Uuemal ajal on unustatud ameti asjandamine
ehk industrii iga pidi veiga täiendamisel, ning
kõne sünnituste arv on unustatud veiga suuren-
damisel, nõnda et teha sajadaste näigi täht-
suseks inimese seltsi talituseks peetakse. Aga
sõaljuurid unustatakse ära, et ka tuma kas-
etse, ehk muudkandude põllutöö peal juurdub.“¹⁾

C. R. Jakobsoni ideaaliks oli mõisast sõltu-
matus vaba talupoeg „kes kui prüi mees oma
mese paranduse peal elab, oma suguvõsaga
oma mese põldu harib ja karja kasvatab,
oma mese liha sööb.“²⁾ See prüi mees-
põis-
nõuapõisnik pidi viigalt tööd tegema, et oma
majapidamist äitsvale järjile viia. Jakobsoni
arvates ei tehi talupoeg, kui rendid ja maa-
hinnad sama kõrgeid on kui talu sisse toob, ni-
te pead nergu lasta, vaid peab ussindlike
põlluharimisviisidega maa viigust töötama,

¹⁾ Teadus ja Seadus, lk. 2.

²⁾ sama, lk. 6.

nü it na tema enda vajadusteks millalda-
selt üle jääks. Ülejäätigi teatmises oli vajalik
õige talumajandamine, nagu Janssen märkis
„põllumehi ravitsija mehe elumarell“, mille koh-
ta ta kirjutas „see on see päris rahategija ihu
asjaajaja ja varavajaja meel, kes nullapan-
gast, puust ja kivist raha meistab teha...
Tõsine ravitsija meel... liiab oma põldude
kõige sündsamal harinise viisi ites, mäa-
vel oma vajapidamise ja teetmise aru
ära, teab oma maa andide ust kõige pa-
rema hinna nähte saada.“¹⁾ C. R. Jansseni
pingea poliitilise tegevuse kõrval oli antud
ta ühens rahundius väljapääsmu leidmiseks
Eestis valitsevast talurahva ääretust vilt-
sustat.

Jansseni õpetas na tema enese poolt
propaganditud muudusi prautiliselt kasuta-
ma, arvestades nõhalikke geograafilisi tingi-
gimusi. Sageli võib välismaal heaus kiidetak
ja tulus põlluharimisviis meie ebakohastes
tingimustes mahju tema, see ei ole siis mitte
muuduse, vaid tema meistmatu rakenda-
mise süü.

„Teadus ja teadus põllul“ II osa närimijas,
mille trükkimine Janssenil rahapuuduse tõt-
tu peoleli jäi, pannakse pearõhk üksikute

¹⁾ Teadus ja teadus, lk. 24.

põllu ja aedviljade kasvatamiseks, värsitlemise loomakasvatust, heinamaade harimist, meelaste pidamist, metsade hooldamist, ilurastimise ~~hooldamist~~^{hooldamist}, tumeuse andmeid tähtsamalt põllumajandusteadlaste elust ning antakse ülevaade Eesti põllumuuseumide tegevusest.

Siin Janobson formuleerib ka põllumuuseumide ülesanded, mis on järgmised: levitada rohkesti põlluteo raamatuid ja ajalohi, müüeseda uusi põlluteoriistu, uut viljasaaduste seemneid, aidata kasvava põlluteo teostavate seaduste näitamisele, organiseerida kõnesid põllumajanduse kohta.¹⁾ Janobsoni arvates saab põllumuuseumide töö siis ainult edukas olla, kui neil väiksed mila põllumuuseumide ühinevad üheks suureks muuseumiks.*

Raamatule „Teadus ja teadus põllul“ eli nävatsitud ka kolmanda osa kirjutamise. II osa esimeses Janobson märgib: „Neist [loomade arstimisest ja rehtude tundmisest - J.K.] saan selle raamatute kolmandas jaos, mida ühe üsti õpetatud elajatehtriga seltsis väl- ja talvan anda, pikemalt rääkima.“²⁾

¹⁾ C. R. Janobson „Teadus ja teadus põllul“ II, 1869 (kärimine), Kurgja arhiiv, K.M.K.O.; edaspidi = Teadus ja teadus II.

* Suurte põllumuuseumide loomine algas alles 1870. a., teos on kirjutatud aga 1869. a.

²⁾ Teadus ja teadus II.

Arvatavasti taunistas aga ⁱⁱⁱ osa kirjutanist
 näsikirija ⁱ osa ebaõnnestunud väljandamis-
 matsu ja raamatu ⁱ osa vähene levik. 1. mär-
 tsil 1871. a. kirjutas Jansson M. Mittile: „Mina
 olen näituseks oma „Teadus ja Usaldus“ trük-
 ninise eest peale 800 rubla väljandamisud,
 aga 1½ aasta sees paljalt 70 rubla sisse
 võtnud.“¹⁾ „Teadus ja Usaldus“ põllul“ vä-
 hene levik oli tingitud talupidajate mada-
 last haridustasemest. Kõrge hinnangu osa-
 liseus sai aga Janssoni raamat kelleaeg-
 ses ajakirjanduses. „Eesti Postimees“ märkis:
 „Mis enne sõda [enne „Teadus ja Usaldus
 põllul“ - J.K.] Eestikelle põllumuste juhatuses
 antud, ei maksa nimetanist, mil vähem
 nende lugemine silmakuulu ja ajavitmist.“²⁾
 J. V. Jansson tunnistas „Teadus ja Usaldus
 põllul“ kohta, et see „... nämmale ainus raamat,
 mis põldo ja tennu olemisi sügavamalt
 tundma õppetab.“³⁾ Suga võib C. R. Jakobso-
 ni lugeda alusepanijaks esimesele eestikeelsele
 teaduslikule põllumajanduslikule kirjandu-
 alle.

1860-ndate aastate lõpul hakkas talu-

1) C. R. Jakobson - M. Mittile 4. märts 1871, ERM,
 Mitt 6, KM KO.

2) „Eesti Postimees“ nr. 48, 3. det. 1869.

3) „Eesti Põllomees“, nr. 12, 1869, neng 186.

rahvarahutuste laine jätke tõusma, millele andis tõuke 1867-1868. a. ikaldus ja sellele järgnenud nälg. Protest mehtiva korra vastu väljendus passiivses vastupanuvormis - väljarändamislüümunis. „Eesti Postimees“ iseloomustas 1860-ndate aastate lõpul Eestis valitsenuid elunõela: „Leiba! Leiba! nisundavad näljased, ja et tööd egga leiba palju leida ei ole, siis on teine sõna: „Reindume nälja! ... Kullerite Kaukasias egga nõhkegil vői ella, kui Eestimaal on!“¹⁾

Balti-saasa mõisnike ideoloogid seletasid väljarändamislüümunist Eesti talupoja siinrii-
päraseduse pahelisuse ja unralusega või siis äärmisel juhul ainult juhuslikust ikaldusest tingitud ajutise vaesusega, süga püüdsid need väita, et Baltimaade retriial-majan-
duslikul korral pole riza midagi.²⁾ Sama-
sugusel seisukohal oli ka Jannsen, kes 60-ndate aastate lõpul lõi üli balti-saasa liberaalide parteioonile.

Põhiliselt oli väljarändamislüümunise vastu ka C. L. Jannsen, mille arvates Eesti pind

¹⁾ „Eesti Postimees“ nr. 3, 15. jaanuar 1869.

²⁾ E. Jannsen, Väljarändamislüümunisest 1860-ndate aastate lõpul ja selle peegeldumisest erinevate ideoloogiliste suundade võitluses, Jannseni ajastu, lk. 31.

jõuab teie näini estlasi ja majanduse
 arengut takistavad tegurid tuleb kõrvaldada
 rahapöörise volutsioonilise meeluse tel-
 aga mitte otsida muremat vahendeid näige
 halva ust põgenemiseks - väljarändamist.
 Raamatub „Teadus ja Teadus põllub“ ta kir-
 jutab „Aga mitte laialt ja mujalt, vaid üksi
 iseenese juurest otsige meie rahvas seda, mis
 talle tarvis läheb.“¹⁾ Kuigi Janokson ei pool-
 danud väljarändamislükumist, ei mõist-
 nud ta sellis siidid rahvale, vaid otsis seltsut
 talurahva võimatust majanduslikust olukor-
 rorst, hariduse vähesusest ja usklikusest,
 märkides: „Kas võib siis Eesti rahvast hukka
 mõista, et talt üks jagu oma kodumaale
 sõja pöörab? Seda ei saa mil keegi võimata
 ja tahtma, Eesti talupoegade vaine põlv on
 neid väljarändamisele ajunud.“²⁾

Janoksonile, kes nozu enne tegevuse eli pi-
 hendanud võitlusele estlaste rahvustunde
 äratamiseks, ei saanud mullidida väljarän-
 damislükumise na sepiarast, et kõõva rah-
 va usule sahvavad estlased võivad unu-
 tada ära oma kodumaa, keele ja kultuuri.

Lähtudes niinvaest sevitast ta Kaukaas-
 sia ja Hiinumi asemel rännata Peterburi ku-

¹⁾ Teadus ja Teadus I, lk. 4

²⁾ „Eesti Postimees“ nr. 21, 27. mai 1870.

kubermangu ja Ingerimaale, kuna sealsete es-
ti asundused on tihedamini sestud kodu-
maaga. Kirjas J. Adamsonile ta väitis: „Lis-
ma tahtsin Teile ka veel ühest tähtsast asjast
rääkida. See on meie vendade väljarändami-
st oma isamaast. Neid läheb nüüd väga
palju Kaukasuse maale, aga see asi on vä-
ga rumal. Selle raha eest, mis need te peal
sinna ära kulutavad, võivad nad Ingeria-
maal, isearanis ka Peterburgi kubermangus
... maad osta... Kes siin maad ostavad,
ei ole oma verha seast veel välja läinud.“¹⁾

Otrides uusi rahvuslikke tulevõimude
asus Jakobson merkaubanduse propageeri-
misele, esitades järgmise siinuse: „Aga
maks suurt asja on, kelle peal meie maa-
rahva edaspideldine elu ja tähtsus saab
juurduma, need on: põlluharrimine ja mere-
soit.“²⁾ Selle idee laialdasemaks populariseeri-
miseks andis C. R. Jakobson ustikelses tõlkes
välja Hr. Waldemari brošüüri „Meie kauba-
kaevavägi Lääne meres“ 1868a, mille trükkimi-
sele aitas maasa Holstrest nojanduse tal-
kojutud rahasumma.³⁾ Jakobson ise kirjutas

¹⁾ C. R. Jakobson - J. Adamsonile 17. detsember 1868, „Eesti Kirjandus“ 1913, lk. 125.

²⁾ „Eesti Postimees“ nr. 23, 5. juuni 1868.

³⁾ C. Waldemar, Meie kaubakaevavägi Lääne meres, Tartu 1868, lk. 21.

sellele vaamatule eessõna, milles väitis, et „merete en jo vanal ajal rikkuse tu elnud ja on seda praegu mel.“ Eessõnas janoonon väitab, millist suurt tulu võib saada merukaubandusest, kui seda oskuslikult tehakse. Palju tulusam on kaupa enna laavadega transportida, mille puhul suur osa rahvalisi väärtusi jääb kodumaaale. Eestlased, selle asemel, et vöörastel laavadel teenivad, võivad ise endile laavu ehitada. Sellens aaga, et laavu ehitada ja mid juhtida, en vaja haridust, mida pidid andma meremeste meelid. Nüümoste aringut seodustas 27. juuni 1867. a. saadus laevameeste meelide kohta. Murekeeli lõpetanud eestlaste sündumuse laevadele pidi Waldemari arvates aitama vähendada põllumajanduslikku ülerahvastust searte rajoonides, viti Jaaremaal, kust sündus igal suvel osa talupoegi mandri- le vändleöödele.

C. Waldemari brošüüri „Mii kaubalaavara- väigi Lääine meres“ levitati tasuta ranna- äärses kihelkonnades, kuid na sel viisil ei jõudnud ta rahuldada kogu sealset elanikkonda. Waldemar ise kirjutas selle kohta: „Siin tehtud jaotuse puhul väin ma, et 3-400 eksemplari imevähe tähendavad,

¹⁾ C. Waldemar, Mii kaubalaavara- väigi Lääine meres, Tartu 1868, lk. 4.

rest et valamehetalude arv on tingimata 1000, millist üks jaanumaa peale 3000 tuleb." ¹⁾

Kuid seegi merekeelide propaganda ei jäänud vastukajata. Brošüüri ilmumisaasta lõpul märkis üks „Eesti Postimehe“ kirjasaatja: „Meie soovisime omma rahva nasso pärrast värgga, et nisuggused kelid möda ranna äärt rohkemti hakkaksid sigginema ja vanamehed neid truisti pookima.“ ²⁾

Merekeelide ja merenaubanduse ideid liidis kajastumist ka 1870. a. jaanuaris „Eesti Postimehes“ ilmunud C. R. Jakobsoni artikkel „Baltika“, milles ta süüdistab nii Paldiski linna kui ka kogu Baltimaade progressi taunistuses balti-rassa aadlit. Antud artikkel C. R. Jakobson märkis: „Et meie maal linnade palju ei talva edeneda, see ei tule muust, kui meie põllumeste vaesusest, ning sellepärast ei lange nende vaene kord ka kellegi muu kui nende süüis, kelle hinge peal ka meie talupeerjade vaesus seisab.“ ³⁾ Suurt tulu linnadele võis tulla Paldiski - Tallinna - Peterburi vahel, aga ainult siis, kui tulla sissetulemid ei lähe välismaa aktsionäride ja laeva-

¹⁾ C. R. Waldemar - C. R. Jakobsonile, dateerimata, C. R. Jakobsoni kirjavahituse näidiskiri III, KM 20.

²⁾ „Eesti Postimees“ nr. 52, 25. detsember 1868.

³⁾ „Eesti Postimees“ nr. 3, 21. jaanuar 1870.

omaniku nähte. Seda en võimalik saavutada linnas merkeelide ja laevahitustehaste asustamisega. Artiklit läbib põhimõte, et Eesti loodud kapitalid tuleb siin uuesti teostusse tagasi reuendada.

1860-ndail aastail kujunes välja C. L. Jakobsoni majanduslike vaadete põhiseund, mille lõppsuunaks oli jõe- ja merevee peremuste riiki loomine. Oma eesmärgi saavutamiseks tuli C. L. Jakobsonil pidada võitlust Eesti majanduslikku arengut pidurdavate tegurite - kõrgete maa rendi- ja ostuhindade, riigimaaade müügi kelle, teaduslike maaharimisviiside propageerimise vastu. Eesti majanduslikus mahajäämuses sündistas Jakobson balti-saksa vaadlit.

Seevõttes näha kõiki tulevaid Eesti rahva käsutuses asus Jakobson merkeelide ja merekaubanduse propageerimisele. Kõik need Jakobsoni majanduslikud ideed vastandid Eesti talupoja huvidele, kes nägi neis teid võimalikult kiiremas väljapaätasuses mõisarasoltumusest.

C. L. Jakobsoni majanduslike vaadete laialdane propageerimine teinud sel ajaajärjel peamiselt trükisõna kaudu, kuna embleemiline uudemast võimaldas tal kühedat

kontanti rahvamasidega pidada ainult Eesti
 rahvusliku liikumise juhtide vahendusel. Ka
 elid tal ajal janssenile avatud Eesti ajakir-
 janduse veebid, sest Jansseni ja rahvusliku
 liikumise kodanlik-demokraatliku suuna erin-
 dajate vahel ei oleud väljakujunenud veel lõp-
 likku lõhet.

II peatükk

C. R. Jakobsoni majanduslik tegevus 1870-1877

Õesti rahvusliku liikumise teisel etapil 1870-1877 on taaniandvane mõõdukas renservatiivne suund, uuea radikaal-demokraatlikku lüh esetas C. R. Jakobsoni ja Peterburi patriistidega on tahaplaanile suutud. Neil aastail vastab Jakobson oma ajakirjandusliku triibüüni, uuea J. V. Jannseni sulle talu 1871. a. algul, Õesti Pesti-mühe' verud. Antud ajavahemikul teuvad lahukelid uue Jakobsoni ja J. Hurda vahel, mis viivad lõplikku lõheni 1878. a. Jakobsoni peamiselt võitluskoosus jäävad Õesti põllumaeste seltsid.

1. C. R. Jakobsoni oja võitluses eesti põllumaeste seltside loomisel ja nende muutmisel kahti-jaaksa vastase võitluse tugipunktideks 1870-1871

XIX sajandi 70-ndail aastail teuvad

erimesed erti põllumuste organisatsioonid — põllumuste seltsid. Ajalehestest A. Käbini¹⁾ ja A. Kruusbergi²⁾ arvates tekkis põllumuste seltside asutamiseks Pärnumaal 1868. a. paiku Teri valla pärisperemehe J. Tammanit. Tegelikult näitab põllumuste seltside loomise vajadust juba 1867. a. üns, „Eesti Postimees“ kirjasaatja Virumaaalt. Ta teatab, et erti rahvas hakkab ära tunduma nasa, mida põllumuste seltsid tuua võivad. Kuid ühtlasi kardab ne, et niivõrd kui veel paljud talupojad ütlevad: „Nenda on meie vanemate vanemad ellanud ja leibi saanud, mis meilgi muud tarvis on“³⁾, ei saa põllumuste seltsid Eestis tekkida.

Tante Eesti Põllumuste Seltsi asutajaks tuleb lugeda J. V. Jannsenit, kes teigi ürituse korras „Eesti Postimees“ vahendusel agitatsioon ja kutsus asja asutamiseks 1868. a. märkripäeval Tartusse põllumuste koosoleku kokku, kus eritas põhikirja põllutöö departemangult saadud juhtnööride põhjal lõplikuks wnnitamineks. „Eesti Postimees“ kirjutas selle koosoleku kohta järgmist: „Märkripäev on meie

1) A. Käbin, lk. 9.

2) A. Kruusberg, Tartu Eesti Põllumuste Seltsi algpäevilt, Tartu 1926, lk. 8; edaspidi = A. Kruusberg.

3) „Eesti Postimees“ nr. 2, 14. jaan. 1867.

põllumeeste seltsi sündimisepäev, mil seltsi põhjendajad nõige esmalt kokku kutsuti ja mil põhjuskirjad, mis sel ajal muideugi veel nimetatud ei olnud, etteolsti, arvaselliti ja nende nõi loikkirjainides järele kulati." ¹⁾

Viibides mitu Peterburis pidas Jakobson sidet kodumaaga, mille kohta ta kirjas L. Koidulale märgib: „Kui Teie ihk arvate, et mul Balti asjad tutvad ei olla, siis usita. Ma tunnen wad kõik...“ ²⁾ Kuu 1870. a. trükitud Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi põhikirja lõpus märgitakse selle asutajate nimede hulgas ka C. R. Jakobsoni nime, mis võib oletada, et tal ei oos seltsi esialgse organisatsioonistõega. Ka ühtivad Tartu põllumeeste seltsi põhikirja nõudes C. R. Jakobsoni programmniga Eesti põllumeeste seltside kohta, mis on esitatud 1869. a. tema raamatu „Ivadus ja Iaadus põllul“ ³⁾ osas.

1868. a. detsembris soovitas Jakobson J. Adamsonile selgitustõõd teha, et ka Viljandi talupojad põllumeeste seltsi asutaksid. ³⁾

1868. a. detsembris saevditi Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi põhikirja 200 allkirjaga (umbes

¹⁾ „Eesti Postimees“ nr. 15, 15. aprill 1870.

²⁾ C. R. Jakobson - L. Koidulale, 1. jaan. 1870, „Eesti Kirjandus“ 1912, lk. 370.

³⁾ C. R. Jakobson - J. Adamsonile, 5. det. 1868, „Eesti Kirjandus“ 1913, lk. 124.

samal ajal wa Pärnu Põllumuste Seltsi põhikirja) Riia kindralkuberneri kätte, kes ta 13. jaanuaril 1869 edasi Peterburi riigiministri kätte saatis ning kust ta edasi Riigimaade ministerruumi jõudis. Seal tehti põhikirjale mõned parandused ja saadeti 1869. a. juulis Tartu tagasi seltsile läkivaatamiseks. Seltsil ei olnud paranduste vastu midagi ning põhikirja võndas üle Riia Peterburi riigimaade ministerruumi tagasi ning salt 1870. a. jaanuaris uuesti Tartu noes juurdelisatud paragrahviga, mis nõuab, et selts peab oma koostöökute protokollid vene keelele uuesti kirjutama ja iga aasta enne tegevusast riigimaade ministerruumile aru andma.¹⁾

Selle kohta wyjutab „Eesti Postimees“: „Et niid Eesti põllomelhed omma asjo muus keeles ei võigi talitada kui eestkeeles, siis on seltsi põhijundajad vihinwata selle kohhuse alle heitnud“²⁾ Oma nõuseleust parandusparagrahviga teatasid seltsi asutajad uuesti Tartu peitsinõhtu ja Riia kindralkuberneri kaudu riigimaade ministerruumi, kuni lõpuks ligi kaks aastat kestnud asjaajamist 1. märtsil 1870. a. kinditati Tartu Eesti Põllumuste Seltsi põhikirja, mille kohta on teema esimeses

1) „Eesti Postimees“ nr. 5, 4. mär. 1870.

2) samas

trükitud väljaandes märgi: „Alguskirja pääl on Kreonumbrisade minister enne märga kirjutanud „Mina kirjutan. 1. märtsist 1870.““

Tõnuu põhikirja kirjutamisest jäidis Tartu 28. märtsil 1870. a., kus ta „Eesti Postimehe“ andmil rõõmuga vastu võeti. Viimases kirjutatuse: „Andme nüüd Jummal, et tumme 60* asutajat ja nõik tulevased liimmed sõddea head selgeste aratundvad... mis nende ereste ja nõige Eesti põllumeeste ja rahva massus tullus en.“²⁾ Tõnuu põhi-
mõte väljendub na Tartu põllumeeste seltsi põhikirjas, kus öeldakse: „Seltsi tahtmine on, na emmalt peelt hoelt wanda, et Eesti laste seas põlluharimise tradused laia-
li soovisivad la'utatud ja nende meija-
pidatuse nõigipid: parandatud.“³⁾

Põhikirii nõuab, et seltsi eestriku 9 liiget, kes nõik, kui nõimalik peavad elma est-

¹⁾ Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi põhikirja, 1870, 6 K L, Nr. 46:11 K M K O.

* Riigimaade ministriunule saadeti põhikirii 200 allkirjaga. Awatavasti elid need 200 talupoega põllumeeste seltsi peeldajad, aga et need ei soovinud tasuda sisseastumismaksu, i leita need seltsi asutajate nimekirja. Esimese põhikirja lõpus en trükitud 96 asutaja nimred, unna lisaks esialg-
le 60 asutajale unni põhikirja trükiandmist astus Tartu põllumeeste seltsi liikmeks nel 36 riikt.

²⁾ „Eesti Postimees“ nr. 14, 8. aprill 1870.

³⁾ Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi põhikirja, 1870, la. 2, 6 K L, Nr. 46:11, K M K O.

lased. ¹⁾ Järnelt põhikirjaga esitab puht
esti seltside nõude ka C. R. Jakobson oma
raamatul „Teadus ja teadus põllul“ II osas,
märkides... nagu terved sausa seltsid ennast
millastki esti seltside alla ei saava heitma,
nõndaasama ei ole millastki sünnis, et esti
seltsid ennast sausa seltside alla heidavad. ²⁾

1870. a. sügisel toimunud esimesed Tartu
Esti Põllumuste Seltsi üldkoosolekud valimised.
Presidendiks valiti J. V. Jannsen, vaatamata
sellele, et C. R. Jakobson soovis väha antud
kohal mõnda tegelikku põllumeest. ³⁾ Abipresi-
dentideks said C. R. Jakobson ja H. Ketnas.

C. R. Jakobsoni astumine J. V. Jannseni vastu
ei olnud juhuslik, kuna nende vahel ei tek-
kinud Erav vaeu Jannseni sausaamuluse
parast. Kui Jakobson soovis muuta
põllumuste seltsi mõismike vastas sibiitud
poliitilise võitluse organiks, siis Jannsen
tahtis neid kasutada ainult puht agro-
tehnilisus propagandaks.

1870. a. sügisel tuli Tartu põllumuste
seltsis arutusele õunapuuköödi arutamise
küsimus, mida Jannsen tahtis teha koos

1) Tartu Esti Põllumuste Seltsi põhikirja, 1870, lk. 3,
EKJ, Nr. 46:11, KM KO.

2) C. R. Jakobson, Teadus ja teadus põllul. II, 1869, käsikirj,
Kurgja arhiiv, KM KO.

3) A. Kruusberg, lk. 13.

aadli seltsiga, väitis: „... kas see meie seltsile
 tulus ei saaks elama üht viljapuu nooli asu-
 tada ja sellepolest saaks seltsiga nõu hii-
 ta, mis praegu sulle aja pärast nõu pidada.“¹⁾
 Jannseni arvates oli õunapuu- ja aiavilja-
 nooli loomisest täislinn naru nii seltsi liikmetele
 kui ka noogu üsti rahvale ainult siis, kui see
 need asutatakse kahus saaks aadli põllumes-
 te seltsist. Ta ütles: „... sugugi palju ei ole
 ja paha ei ole, kui meie maal mitte õuna-
 puu nooli oma tööd teha, ja meie selts selle-
 pärast mitte teistega ühes vaid ise oma käe
 peal seesugust õunapuu ja aiavilja nooli
 hakkans asutama.“²⁾ Jannsen nõuab ka,
 et asutatavas noolis üsti rahvusest aednik
 oleks, mida enne tööasumist saaditakse kor-
 janduse tul nogetud rahvaga saansamaale
 õppima. Tegelikult jäi aga seltsi noosolekul
 kavatsitud suurejoonulise õunapuu- ja aiavilja-
 nooli asutamise idee rahapüüdlusel tuosta-
 mata.³⁾ Ent Jannseni seisukohale - jäädä aadli
 põllumeste seltsi üstkoostmise alla - antakse
 tugur vastuleesü Tartu põllumeste seltsis üle-
 kavalis elvate demokraatliku suuna esinda-
 jate postl üstsaas C. R. Jannseni ja M. Mittiga.

1) „Eesti Postimees“ nr. 41, 14. sept. 1870.

2) saunas.

3) A. Krusberg, lk. 54.

1870. a. septembris korraldas Tartu aadli põllumeeste selts Rühjas koosoleku, mille eel otsustatud ka Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi erindajad. Sessis terava õhuvõnnaga wahu põllumeeste seltsi vahel wõi Tartu põllumeeste seltsi saadikute mitteilnumise anda alust oltuseks, nagu tahawad minnane aadli seltsiga waimus tegeleda. Et seda arwamust ära heida otsustati esindajatena Rühja saata C. R. Jansson, M. Mitt, J. Oja ja K. Juder.¹⁾ Rühjas aga tegi Tartu aadli põllumeeste seltsi president A. von Middendorff eesti saadikutele etteheiteid, et nad iseseiswalt töötama hakanud ning tolgitses nende sinuailnumist nii, nagu ei saaks Tartu põllumeeste selts enna tööga teine ja tulnud mõisnikelt õppima.²⁾ Selle A. von Middendorffi wäite liinawad ümber M. Mitt enna sõnes „Miksparast Tartumaa eesti põllumeeste selts enna enese jalgade peal peab seisma“ ja C. R. Jansson sõnes „Mis Rühja teensunal nähtud ja tähele pandud!“ Olguigi et mõlema põllumeeste seltsi esmärgid ühtunid Eesti põllumajandusliku eluorra parandamise suhtes, eelid metodid nende elluwõimiseks täiesti erinevad. Seda märgib ka C. R. Janssoni etsele poolhoidja M. Mitt: „Kellest wärgivad suw-

¹⁾ „Eesti Põllomees“ nr. 9, 1870, werg 129-130.

²⁾ samas, werg 129.

põllumehed? Nende nõuanded mil ka põllu-
 harimisest, põlluriistadest, narja hoidmisest,
 maa parandamisest jne., aga ma pean tun-
 nistama, et kui need nende nõuupidamiste
 peale täheksime kuulda, ja oma juures tõks
 taha, et need siis kas mõigi lähemal tul pank-
 rotti peatsine jääma, etu nõin paranda-
 mist täitsa võimatu võtmata jätma. Iest suu-
 red põllumehed rühendavad sadade ja tu-
 handate rühadega, kus meie hoopis ja
 üksi rühadega rühendame." ¹⁾ Peale eri-
 nevate põllumajanduse parandamise meetodite
 eli ühinenisel peamiselt taustusel sisus-
 linn vaheseina olmasolu nahe seltri vahel.
 Kui Tartu põllumuste seltsil tuli võidelda
 maa rendi- ja ostuhinna alandamise eest
 ning pärisõigusele punktide vastu rendi-
 lepinguis ²⁾, siis ei huvitanud nende ühisus-
 te lahendamise talupoja rasuus üldse asdi
 põllumuste seltsi. Esinodes Tartu põllumuste
 seltsis nõnega. Mis Rühja tunoual vähtud
 ja tähele pandud" väidab Jansson, et nen-
 de põlluteooriistade muretsemisus, millest nõne-
 avad mõisnikud, on eesti talupojad liig väe-
 red. Kuid vaesus ei tehi põhjustada absoluut-
 st unalejäänist usundliinust tehniwart põllu-

¹⁾ „Eesti Postimees“ nr. 42, 21. sept. 1870.

²⁾ „Eesti Põllomus“ nr. 10, 1870, veng 148.

majanduses, mida talupoeg ise endale muretseda ei jätta, sellest pidi ta era saama põllumeeste seltside nõude, kuna „... seltsidesse asumine on jo mõned ajad teinud sadunud, mis täiesti inimisel mita võimalikud ei oleksid olnud.“¹⁾

Oles Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi abipresident seab Jankosen endale ülesandeks mõisnike haldamist hädasõnu korraldamise ja pastorliku usutõustamise väljasaatmise seltsist. Et antud etrust täita, selleks tuli teha agitatsioon Jankoseni vabastamiseks presidendi kohalt, mis omades nill tunnid seltsi asutamisel, kuid edaspidi arudes tugvalt saunasõbralikule positsioonile ei teinud enam midagi seltsi heaks. Jankoseni suhtumist oma nõuete täitmisesse nägustavad C. L. Jankoseni kirjad M. Mittile 1871. aastast, mis ta kirjutab: „Ma ei tea mitte ühtegi meid põllumeeste seltsist, sest meid seltsi president ei ole mulle sõnanestani kirjutanud. Enne minu arastõtmist Tartust ta ühtainust nõrda estseisust nõuupidamisest nõnu ei kutsunud; seba ta vist na pärast pole teinud, sest muide alles mulle ommeti pidanud kirjutama. Meid seltsil ei ole praegu sel viisil ühtegi estseisust, vaid üks.“

¹⁾ „Eesti Põllumees“ nr. 9, 1870, lehek 138.

ainumene diinaator, kes tub, mis tahes. Aasta lõppetusel sevan ma selle üle nära tegema; na on Jannsen viimane aasta präsident elnud, ehk ma astun seltsi sest välja. Kõi ei meista ma, kui talupöva seisust präsidenti ei taheta võtta, nagu minu näis alustuses oli, mis- pärast Hurt enema selle ameti peale ei nõlba, kui Jannsen. Aga ma arvan, et seda na seltsi liikmed ise ära saavad tundma." ¹⁾

Enne Tartu põllumuste seltsi presidendi valimisi soovitas Janssen Mitti Hurda heas laialdast agitatsiooni teha nuna, Jannsenil saab na millalt sõpre elena, nõnda et teda rasne peab elena punni peab mahva visata, mhu ta enam sugugi ei nõlba. ...

[Ja - J.K.] saas pea terve seltsi du magama uinutama. ²⁾ Akipresidentidena soovis Janssen vähe talupögi ja ühena niist M. Mitti. Ise ta soovib loetuda akipresidenti ushustus- test, nuna eluhoht Tallinnas ei võimalda Tartuga tihedat uentauti pidamela.

28. septembril 1871. a. teinudsi Tartu Eesti Põllumuste Seltsi koosolek. Jansseni agitatsiooni oli vilja nandnud, nuna presi-

1) C. R. Janssen - M. Mittile 4 märts 1871, M. Mitti kirjateod ja nõud, ERM, Mitt 6, KM KO.

2) C. R. Janssen - M. Mittile 20. sept. 1871, M. Mitti kirjateod ja nõud, ERM, Mitt 6, KM KO.

dinidus valiti J. V. Jannseni asemel J. Hurt. Kuid ka C. R. Jannseni ei vabastatud akipresidendi ametist, vaid valiti ühel häälel uuesti sellele kohale.

Ajaloolane A. Kruusberg, kes oma uurimuse „Tartu Eesti Põllumuste Seltsi algpäevilt“ kirjutamisel kasutas vanade liikmete mälestusi, märgib seltsi esimese tegevusperioodi 1870-1883 kohta: „Teoniandjaks on C. R. Jannsen, - kaua-aegne esimes Meit Mitt* on Jannseni poolehoidja, suurem osa liikmeid „Jannseni mehed“ - Teisemulisi ei sallita. Eestisuse valimistel kirjutasid mehed, kes ise mõnel põhjusel soosikule ei saa tulla: valitagu vanad eestisuse liikmed tagasi, et mitte mõni „baltlane“ ettesta ei saaks... Piiritakse lohesid seltsis ära hoida.“²⁾ Antud tsitaadist jäeldub, et enamuse Tartu põllumuste seltsi liikmeid ei Jannseni poolehoidjad, kes olid tavalult meelstatud sausa meismine vastu.

1870. a. detsembris asutati Pärnu Eesti Põllumuste Seltsi suhtes ei avaldatud meismine piüided seda oma mõju alla saada nii ilmselt kui Tartus. Kuid ka seal olid algsel kirjuline ringkondade esindajad jüh-tivatel mehtadel. Presidendi oli kirjuline-

* M. Mitt oli Tartu Eesti Põllumuste Seltsi president 1874-1883.

¹⁾ A. Kruusberg, lk. 13.

meelne Väändra tummade keeli direktor J. Eglon, mis oli siinses saunasõbralikus ringkonnas niiski väärsummal kui kompromisriksival gausseid.

1871. a. mais tegi C. R. Jansson koos Käina parunavõõrriiga riiki Soome, kus ta tutvus sealsete poliitiliste, ökonomiliste ja rahvuslike eludega. Jansson näeb vahet soome ja eesti talupoja elutaseme vahel, mille põhjuseks ta peab vahel maa erinevat ajaloolist arengut. Eristi mahajäinudus ta müüdistab balti-saasa aadlit. Kirjas J. Adamsonile Jansson märgib: „Uus isikovaline väin tuli Soomemaal meile, neda maa sõnadega mitte üles ei või väändida, aga see üns lõpmata rasne murvas-tus, kui selle peale mõtlemin, mis Saksad en teinuvad, et meie ja meie Soome vendade vahel müid nii lõpmatu suur vahel en.“¹⁾ Järgmises kirjjas Adamsonile näitab ta, et soome talupoeg en sepärast jõuam eesti talupojast, kuna tema en onva maa pärisperemes: „Talupoegi ei urnata seal na lõpmata suure kindliga väija, vaid iga-üks en jo peale 7 sadra aastat (...) pärisperemes.“²⁾

1) C. R. Jansson - J. Adamsonile 19. mai 1871, „Eesti Kirjandus“ 1913, lk. 309.

2) C. R. Jansson - J. Adamsonile 18. august 1871, „Eesti Kirjandus“ 1913, lk. 312.

Jatunud minu teemu arejanduseks andis C.R.-Jakobsonile materjali balti-saksa aadli kriitika, mida ka teistes põllumuste seltsides putud kõnudes. Teemu taluopejast ja tema elust kõneles Jakobson Tartu Eesti Põllumuste Seltsis.¹⁾ Sama kõne pidas ta ka Pärnu põllumuste seltsis, mida Jakobson kirjeldas lühemalt 14. juunil 1871.²⁾ Antud koosolekust ilmus ka informatsiooniline teade „Eesti Põllumees“, kus aga ei mainita Jakobsoni esinemist. Jakobson kirjutas ise selle kohta: „Ta [Jannsen - J.K.] on üldiselt teetanud, minust ühtegi enam kirjutada, aga ka oma afaleks minu nime nimetada. Teisemale on ta sõda tõutust kanniselt pidanud, sest „Eesti Põllumees“ väärilis ta küll, „Eesti Põllumuste“ asselemisest Joanni kuul, aga jätab selle protokelli punuti välja, mis nimetatakse, et ma teeme maa üle kõnet pidanud.“³⁾ Nii eli Jannsen loobunud mitte ainult Jakobsoni kirjutiste avaldamisest, vaid ka temast kuni kalastamatust mõisionivastast võitlevast kirjutanvast, kelle mõju Eesti põllumuste seltsides üha kasvab.

1) C.R. Jakobson - J. Adamsonile 19. mai 1871 „Eesti Kirjandus“ 1913, l. 309.

2) Pärnu E. Põllum. S: i protokollid 1870-1878, EKKSt, reopind 52, KM KO (edaspidi = P&P), Protokoll 14. juunil 1871, l. 17.

3) C.R. Jakobson - A. Reinvaldile jaanuar 1872, C.R. Jakobsoni kirjavahetuse väikese III, KM KO.

2. C. R. Jakobsoni seigukohtade nõid- olekupiis eesti põllumeeste seltsides

1872. a. suvel pidi Viljandis teinuma Läärimaa põllu- ja nõisiteede arundamise seltsi organisatsioonil eesti põllumeeste seltside esindajate kokkutulek, mille ülesandeks oli summeerida kõik põllumajanduse arengut pidurdavad tegurid ning nende alusel saata märzukiri riigivõimade ministriksile, mis soovis saada ülevaadet siinsetest põlluharimise puudustest.¹⁾ See kokkutulek jäi aga ära, milles tuleb nüüdstada baltisaasa eadlit, mis warts eestis walitsewat olu- nonda laenua awalikkuse ette tuua. Eesti põllumeeste seltsid pidasid walituse informeerimist põllumajanduse põhipuudustega niivõrd tähtsaks, et etrustasid omal algatusel saata märzukirjad. Selle antiseoni peamiseks organisatsiooniks oli C. R. Jakobson, kes püüdis saavutada seda, et kõik eesti põllumeeste seltsid esineksid poliitilise protestiga. Kirjas J. Adamsonile ta märzukiri, Kohju, et meil wõrku

¹⁾ Põinne maanõuwa eestipõllumeeste seltsi Märzu-
niri Riigi Domani Ministri Herwale, M. Mitti-
wyatõd ja nõud, E. L. M. Milt 6, K. M. K. O.

ei veid saavda, sest ühe tähtja aja pärast oleks
 mul Viljandi põllumeeste seltsi liikmetega nõuu
 pidamist. See on selle niija pärast, mis põllu-
 töö ministeriumi meie seltsi kohta on nõud-
 nud. Jansbaste wawabuse läbi saab lugu vist
 nii tulema, et mitte kõik Eesti seltsid enam
 niijaad sisse ei saavda, aga wahju, mis sest mei-
 le tuleb, on wäinimata. Iin den aja aja nii kau-
 gle ajanud, et Pärnu Yelts onwa niija sisse saab
 saavama ja etseuho ministeriumi wäti." ¹⁾

C. R. Janssoni juhtimisel teinudski Pärnu
 põllumeeste seltsi wärqunija koostamine.

Awatavasti on Jansson avaldanud mõju ka

2) Viljandi seltsi wärqunijale, kus näige täieli-
 numelt esitatakse Eesti põllumeeste nõudmised.

3) Tartu põllumeeste seltsi wärquniri on koostatud
 kenna presidendi J. Kurba juhtimisel, kes eli-
 tellal C. R. Janssoni pealhooldaja. Wärqunija
 koostamisel on Tartu põllumeeste selts ihen-
 duses olubel Pärnu seltsiga, uelle wärqunija
 aianii, saadituna nähtavasti Tartu seltsile
 laibivastamiseks, seidub selle liume M. Nitte
 niijatööde ja kõnede wapis.

Eesti põllumeeste seltside wärqunijades nähti
 reudimawäwa abandamist ja reudiaja pikenda-
 mist, põldude reudimist, põllutööseolide asu-

¹⁾ C. R. Jansson - J. Adanzenile 18. aug. 1872, C. R. Jans-
 soni kirjawahitus wäsiniri I, KdL 20.

tannist, tubegimishustiste, postijaamade ülalpidamise nullude ning vallamaksude ihtlast jaotust mēisa ja talumaa vahel. ¹⁾ Need külbaltni demokraatlikud nõudmised väljendasid üsti talurahva huve terwikuna, kuigi mõningate taetluste, nagu talumaaade kruntimine, põllutöökselide asutamine, rahuldamisest eelb huvitatud ainult peremehed.

Ei ole teada, kuidas reageriti kõigile üsti põllumeste seltside märkekirjandele, kuid Tartu seltsi nõudmiskku iheõiguslust taetlevad ettepanekud liiwati aadlikonvenendi poolt pahameelega tagasi. ²⁾

1872. a. jõudis lõpule hea vahkord kiriklike ringkondadega Põinne Eesti Põllumeste Seltsis. 12. juunil 1872. a. lahkuwad seltsist nooguduse optajad Bergvitz, Kihlbrandt ja Kristiani. ³⁾ Vabandades töörohkusega ei laskunud aasta lõpul J. Eglon end enam presidendis valida. Ka nõstrid Lorenzon ja Habicht

¹⁾ Põinne maanonna Eesti põllumestiseltsi Meinguini Riigi Demani ministri Herrale, M. Mitti kirjatööd ja kõned, 6 R. M. Mitt 6, K. M. K. O;

Keiserliku Riigi Kroomenõisade ministruunile N. Lian-di Eesti põllumeste seltsi abandlusi aastaraamane (aiaani), 6 R. M., Joesp Kappi noogu, mapp 4:12, K. M. K. O; A. Huusberg, w. 51-52

²⁾ sama, w. 56

³⁾ P. & P. J., Protokoll 12. juunist 1872, k. 56, K. M. K. O.

jäid juhatusesest välja. " Saasameelse kirjaliku
suunaga esindajate lahkumine tähendas C.R. Jakob-
soni seisukohtade võidulepääsu Pärnu Eesti Põl-
lumeste Seltsis. 1872. a. valitakse Jakobson Pärnu
põllumuste seltsi auliikmeks ja 1873. a. presi-
dendiks.

Kuid uues pastoriuue ringkondade lahkumise-
ga ei lõppenud nende võitlus Pärnu seltsi
vastu, kes oli nõvale heitunud meesvaalijut-
lused ning asunud nõudma balti eadli
majanduslikke ja õiguslikke privileege. 1873. a.
seltsi seltsil koostöökute nõhava Pärnu ki-
helkonna kodinõuaja muumide tarvitamine.
Pärast muumide äravõtmist iirib Pärnu
põllumuste selts endale uue korteri ja tege-
seb häirimatult edasi. Jakobson ütleb selle
 kohta "... et see praegvi peale panemine seltsi-
le vaesus on eluvel, sest selts on uõigist ras-
kustest võimust saanud ja seisab praegu tu-
gavana jalgade peal nii enne ... taganikuajad
õrgu loobuu, et surugustel tudel selle nõukku-
leppimisele jõudveel, allert muumal aval nii
palju väigitaase." 2)

Eriti tuuavat võitlust tuli C.R. Jakobsonil
pidada Lõuvinõu Kirikuliku Õkonoomilise ja
Üldõuakuliku Ietrietudi presidendi A. von

1) P & P S, Protokoll 17. detsembrist 1872, lk. 78, KM KO.

2) P & P S, Protokoll 24. jaanuarist 1874, lk. 124, KM KO.

Middendorffiga, no väljendub mõimike taastlust saada eesti põllumuste seltsi enda mõju alla ning kuulutada lüdaasulike Seltside näigi põllumuste seltside uskusens organins. Antud aadli põllumuste seltsi taastlust kohta kirjutas C. R. Jansson Pärnu põllumuste seltsi kirjatsimekajale Chr. Ernile: „ et Janssonid näin teha püüavad, mis nad jõuavad, meie seltsi enda uskusens alla saada. ” ” Jansson heiatas Tartu põllumuste seltsi presidenti M. Mitti liig tuuvald väljenduste eest sauskaste aadressil, mille kohta võidakse öelda, et selts ei tegele mitte ainult maaandlusline mürinustega, vaid poliitika, mis annab alust upressionidens tema vastu. Kirjas Mittile Jansson ütleski: „ Sellepärast elusin ma soovitud, et Teie neid sõnu „häirja ja liikumise armastusest“* mitte ei olete pruunikud, mis sünn sellepärast valijus on, et need vastalised teiste võiksid öelda, et meie poliitika sisuhoolest

1) C. R. Jansson - Chr. Ernile 12. aprill 1875, C. R. Janssoni kirjavahetuse käsikiri I, KM KO.

* Väljendit „häirja ja liikumise armastus“ kasutas C. R. Jansson kirjas J. Adanzenile 18. augustist 1871. a., mille all ta mõtles sõpust eestlaste ja sauskaste vahel.

voiblene. Iu on tõsi: poliitiline mehed meil
 igas sammus peame elama, aga seda meil
 ei tohi kusagil näidata, siis elame riistad
 oma vastalaste wäite annud, millega need
 meid surmus tulevad. Meil peame nii wõitle-
 ma, et meile meigi ei wõi üttelda, et meil õuo-
 neemia (põllutöö) piiri sest välja läinud." ¹⁾

Sidades üsti põllumeeste seltsu oma taot-
 luse „kus prüü üsti meil oma enese prüü maa
 peal wõib" ²⁾ tähtsuse vahenduse, seewib
 Jakobson selle usmaegi kiiremaks saavuta-
 misens nende idee propageerimist ajakirjan-
 duses, mistõttu ta teeb tõsised etteheited
 balti-saasa wõrdli tunistusest astunud
 J. V. Januseni, kes seda mõnet „üsti Posti-
 mehe" ja „üsti Põllumehe" toimatajama ei täi-
 da. Jakobson kirjutab „üsti Postimehe" toime-
 tusele: „Kui meil seltside elu rikkimine peab
 kuusunnat hankama, siis on tarwis, et rahwas
 nende tööst ja elamisest rohkem teadust saab,
 kui seda siinwõrdle on siindinud... Meil üsti
 seltsid tulevad mille igalwõrd tubliste tööd, aga
 wõrdgema inimestele on see nende töö üs-
 surmused wappital, sest et meil üsti aaleh-
 tede läbi teada mitte meil rahwa heaus int.

1) C. R. Jakobson - M. Dittile 26. märts 1875, C. R. Jakob-
 soni kirjawahetus näsiniri II, Lm KO.

2) „üsti Põllomees" nr. 8, 1870, werg 116.

ressi peale ei panda" ¹⁾

Pärnu Eesti Põllumuste Seltsi presidendi-
na avaldas C. R. Jakobson selle täie tuugi-
vat mõju. Ajavahemikul 1871 - 1876 laugib
tema arve enamuse seltsis peetud nõuded.
Mii kuulus Pärnu põllumuste seltsis nuni
1875. a. detsemberini 8 nõudeja pealt esita-
tud 70 nõust 37 Jakobsonile. ²⁾ Kõrgel ta-
semel olid tema nõued na teadusliku si-
su peest, mistõttu nende mõju ulatus
naguigi väljastpoolt seltsi tegevuspiirkonda.
Pärnu põllumuste seltsi koosolekutel eli
kihti rohkesti küsijaid nuni liikmeid. Näitus
koosolekust 22. veebruaril 1876. a., kus Jakob-
son esitas oma linaharimiselt majandava-
tusele üleminekuprogrammi, võttis osa
umbes 200 vöörast ³⁾, seltsis eneser eli aga 183
lõppt. ⁴⁾ Pärnu põllumuste seltsi koosoleku-
tele sõideti isegi Järva- ja Harjumaalt.

Peale Pärnu Eesti Põllumuste Seltsi kind-
lustab C. R. Jakobson oma mõju ka Tartu
põllumuste seltsis, mille etteotsa sai alates

1) C. R. Jakobson - „Pestimehele“ datuimata
[1873. a. detsember või 1874. a. algus - T. K.],
C. R. Jakobsoni kirjavahetuse näidisei II, KM KO.

2) P & P, Protokoll 14. detsembrist 1875, lk. 230 KM KO.

3) P & P, Protokoll 22. veebruarist 1875, lk. 185, KM KO.

4) A. Käbin, lk. 43.

1874. a. tulla peolehoidaja M. Mitt ja 1875 aastal Viljandi põllumeeste seltsis, kes valis ta oma presidendiks. C. R. Jansseni presidendiks oleu ajal narvas mürest balti-saasa aadli ja nende peolehoidajate õnnestustöö tulemuks tettu juba peaaegu täieliku lagunemiseni jõudnud Tartu ja Viljandi põllumeeste seltside liikmete arv.

Õesti põllumeeste seltside töö laienemise ja süvenemisega tekkis suurem vajadus nende tegevuse ühtlustamiseks. Teatavaid koordineerimisprobleeme erines põllumeeste seltside tegevuses algusest peale: nii saadeti üksteisele aruandjad tähtsamatest dokumentidest, mülastati vastastikku koosolekuid jne. Süsunahitade võtmisel ühise tegevuse küsimuses noogunesid õesti põllumeeste seltside esindajad 25. mail 1876. a. Viljandisse nõupidamiseks. Kuna Janssen oli sel ajal president Pärnu ja Viljandi põllumeeste seltsis, võib oletada, et algatus selle koosoleku korraldamiseks oli lähtunud temast. Viljandi nõupidamisest võtsid osa Pärnu, Viljandi, Tartu ja Võru põllumeeste seltside esindajad. Ühisel koosolekul arutati, kuidas üsti põllumeeste seltsid võisid mõige enam vastu

¹⁾ P&P, Protokoll 25. mail 1876 (koopia), lk. 291, K. M. K. O.

tuma. ¹⁾ Selleks etrustati valida Eesti Põllumeeste Seltside Eesti keskus, kelle ülesandeks oli tellida neile summed ja põlluteooriistad, paluda riigi pealt inimestele põllumehetseleks abi. Arjad, mis võigi Eesti põllumeeste kohta värsid, pidid enne etuse tegemist desultse ülevaatamiseks minema, kust nad neiuidele seltsidele läbirääkimis-
 leus saadeti ning pärast seda need etused ihtlustati. ²⁾ Eesti põllumeeste seltside keskus sai neist kõige tugevam Pärnu Eesti Põllumeeste Selts, kelle muutumine juhtivaks organisatsioon tähendas ihtlasi Janssoni seisukohtade täielikku võidulepääsu kõigis Eesti põllumeeste seltsides. C. R. Jansson alles Pärnu seltsi esetas sai nüüd kõikide põllumeeste seltside juhiks. Uue keskuse seljataga seis
is terra moodustamisel umbes 500-600
põllumest. ³⁾ Eesti põllumeeste seltside ühise keskuse loomine oli esimene samm põllumeeste organiseerimises ülemaalses ulatus. Valitud estsisuse esimeseks ülesandeks oli sama aasta juulis riigimaade ministriunidele teadete organiseerimine linakasvatuse kohta. C. R. Jansson kirjutas sel

1) Põpy, Protokoll 25. maist 1875 (uopia), lk. 292
 K. M. K. O.

2) sama, lk. 293.

3) A. Kõber, lk. 43.

puhul: „Iu en üks väga tähtjas asi selle
 pärast, et enne riigi valitsuse es iksi Jansa
 seltsid mansivad ja nende läki näin tehti.
 Eesti rahvas en sell nembel enva papri sei-
 ruse suse riigivalitsuse es peremehe õiguse
 sisse tõstetud.“¹⁾

Suuga balti rahva mõisnime riinamule
 esti seltside vastu 1870-ndail aastail,
 mis moodustas osa iidisest võitlusest esti
 rahvusline organisatsioonide vastu, mida
 nad katsusid hävitada või saada oma
 mõju alla, et kasvutada esti kujunemisel
 elvaat kodanlust endile ustavaid teureid,
 eli antud tõine vastuleök. Demokraatlike
 suuna veit esti põlvneeste seltsides eli
 loõgus na rahvusline liinunise kodan-
 li-kerikaalse suuna esindajale, usetsas
 J. V. Jansuriga. C. R. Jansonenil eli õnnes-
 tunud kindlustada rahvuslike liinuni-
 se demokraatlikule suunale tõetuspunk-
 tid põlvneeste seltsides.

¹⁾ C. R. Jansonen - Chr. Ervile 16. mai 1876,
 C. R. Jansoeni kirjavalituse käsikirja I, K.M.K.O.

3. Mõte põllumajanduslike propagandade C. R. Jakobsoni poolt kehti põllumeeste seltsides

Aastail 1870-1877 suunas C. R. Jakobson oma tegevuse peatähelpanu põllumajanduslike ühiskondade laenuandmisele. Mõte, kaudata põllumeheks, tekkis Jakobsonil juba 1871. a., mil ta saabus Tallinna, et eodata riikminis-
triumilt luba ustinelse ajalehe „Koidu“ välja-
andmiseks J. Kõleri teetusel, sellele ta kirju-
tabni: „Ma tahan aga pikki rihni oma aca-
lehe pärast etust; kui ma luba ei saa, siis
tahan ennale teiki maad untida ja põllume-
heks heita. Põlluteis tarvitab palju järjekõtle-
mist ja raimu osavust, kui teda teaduse põh-
ja peal teinetause; sellepärast arvan ma, et
põlluteis juures nõige õnnelikum saan olema.
Tänuksinun en aga leoduse vägedega võidel-
da, kui tigeida inimestega. Siiski tuleb aca-
lehe luba, siis tahan envad põlluteis mõtted
jälle nõin maha jätta.“ Antud kirjast väh-
tus, et põllumehe eluaitse ei C. R. Jakobsonide
nõige meelepärast, kuid ta ei valmis na selle
igal ajal nõrvale heitnua, kui saakub võima-
lus mõnel muul abel rahvale raknen nase

1) C. R. Jakobson - J. Kõlerile 13. sept. 1871, „Eesti Kir-
jandus“ 1912, lk. 193.

tuna. C.R. Janksoni seer hakanata põllumehes
 täitus 1874. a., mil ta lahkus Väandra valla-
 niijutaja kohalt, kus ta oli töötanud abatis 1874
 1872. a-st ja siirdus Kurgja päristalle. Talu
 ostmisega oli Janksonil avanenud võimalus
 velgi enam Pärnu põllumeste seltsi, heas
 tööd teha¹⁾, kuna teistele soovitatavaid põl-
 lumajanduslikke uuendusi võis ta enne oma
 majapidamises järle proovida ning nende tu-
 lumusel teha üldsusele teatavaks. Siidest
 peale C.R. Janksoni mõned ühanna enam
 ainult teoretilist laadi, vaid põhinevad ka
 praotava kogemustel.

a) C.R. Janksoni linaharimiselt karja-
 majandusele ülemineku programm

1870-ndail aastail oli erti talupoja peami-
 sus soovimis saada enna põldudelt võima-
 likult suurt sissetulekut, et tasuda kõrget maa-
 rendi- ja ostuhinda. Keige suuremat tulu said
 talupojad linanasvatuselt, kuid seevastu kur-
 narid välja ka enna põllud, mille saagi-
 nus silmnähtavalt vähenes. Et elunorrast
 väljapääsu leida, tuli otsida uusi tulualli-
 naid. Lähtudes elunorra nendeist asus C.R. Jank-
 son programmi väljateotamiseks üleminekus

1) 78 Pt, Protokoll 24. jaanuarist 1874, lk. 126.

linaharimiselt karjamajandusele.

Karjanasvatuse tähtsusest rõõmles Jans-
son juba 1873. a. entodesis Pärnu põllumu-
seltsis peetud nõus „Piimast ja tema tawi-
tamisest.“¹⁾ Ka 1874. a. ilmunud brošüüris
„Kuidas põllumees rikkaks saab“ viitas ta
neude utiinsse teraviljanasvatuse asemel
üle minna karjamajandusele. Kuid täi-
nu põllumajanduse põhisuunda muutva
programmiga erines C. R. Jansson alles aas-
tatel 1875-1876, avaldades mõtte, et „mee
põllumustele on praegu aeg wätte kulnud,
uus riad nagu tellahume peal seisavad:
ei tve, kas wäidud terada otsari edasi
minna; ehk täiselt poole suurema tee pea-
le pöörata.“²⁾ Nana wäidud te oli lina-
harimise te, uus aga karjamajandus.

C. R. Janssoni pealt väljatöötatud kar-
jamajandusele ülemineku programmis väl-
jendusid järgmised põhimõtted:

1) Eestis on põllutöö „rahwa elu pohl“, sest
vabrikute ja wäsitööde ei ole siin suur
tähtsus;

2) põllumajanduses on karjapidamine es-
majärgulise tähtsusega;

¹⁾ P & P, Pretenell 15. entodesist 1873, w. 97, KMKO.

²⁾ C. R. Jansson, Kuidas karjad ja nende saagid
mee põllumehi rikkuseks halliwaks saavad,
Tartu 1876, w. 3.

3) muna loomaliha meie maal väga odav ja lihaseomaduste pidamine vähetasuv on „piimaloomade pidamine ja kasvatamine nõige mullusem põhi.“¹⁾

Tehis nõigiti seodustusi karjamajanduse arengule ei nõiva Jansson linakasvatuse äranastamist, vaid selle piiramist. Ta soovitas talupidajadil enna maast kaheksanda või nimmenda jao lina alla külda, aga mitte neljanda, neljanda või viienda jao, nagu taimus antud ajajärgul. Linakasvatuse ja karjapidamise vahuneva lahendas Jansson järgmiselt: „Kui lina harimine nõvaline asi põllutööks on ja karjapidamine pääasi, aga siiski mõlemaid suure osavusega teaduse põhjal peab taimevatama, siis on põllutöö val nõige kannime järje sus ja tösi- ne rikkuse hallikas enna pühhele.“²⁾

Karjamajanduse peatahlepõhise pööramisega tuli võtta uue seisukoht, missugust karja peab uesti põllumees arendama. Eesti ja Lääne-Euroopal 1860-1870 aastail puudusid tõukisõimused kindlad seisukohtad. Mõisnikud olid vahtetunud nõvaline maakarja arendamisega, kuid nende waes oli see lba-õnnestunud. 1871. aastast abatis hankarid

1) PõP, Protopell 11. oktoobrist 1875, lk. 205, KMKO.

2) PõP, Protopell 22. veebruarist 1876, lk. 249, KMKO.

naad arundama angleri tõugu.¹⁾ Janssen
märgib, et wallid angleri tõugu veiseid vei-
vad ainult rinnad põllumehed endale mu-
retsele, kuid „na meil onwa üsti lehmade
suar olla häid piimalohmi millalt ja meil
ilim piidumise peaus sellepärast sepsale
välja minema seda seltsi mõnusa narva-
tamise tül isa enam ja enam täienebada
ja parandada.“²⁾ Samuti soovib Janssen
na üsti hokuseid heade emaduste edasi-
arendamist, astudis emal mõnes „üsti ho-
kused, nende meistlik narvatamine ja mõit-
meta rikumine“ välja autoritets sausa
teadlase A. v. Middendorffi poolt loikiviidud
toharituse vastu, tõestades tema poolt tos-
tatavat rasunaalulise arundamise abasbi-
must ristamisel üsti narvatõugu hokusega.

Kõss narjamaajanduse arenguga tuli lahenda
dada na temast saadavate produktide
turustamisküsimus. Juba 1874. a. detsembris
tegi Janssen Pärnu põllumeeste seltsis ette-
paneme narabada Baltimaade loonva-
lratu, et nende narude teostada lihvalooma-
de väljaveo välismaile ja Peterburisse.³⁾ Laa-
dad elas tulnud pidada igal sügisel enne

1) A. Kõiker, lk. 82-83.

2) P & P, Protokoll 11. augustist 1875, lk. 84.

3) P & P, Protokoll 15. detsembrist 1874, lk. 174

valmistatud, sest üksi siis saab see kaup meie
riikust tooma, kui teada jo nii palju meie
maal on, et tema ostmisest ja müümisest
kaupmehi ka sin võida saada, nagu nimet-
atud põhja peale maades." ¹⁾

Ühens või ja juustu turus eli Peterburi, kus
oma tarbeid siiani Pringi piimandusprodukti-
duga vahuldab. Janson ütleb: „Kui nüüd ^{Pringi}
Pringi maa on kolli hindade ja väike-
möödulise võitegemise juures Peterburgi linnale
toma tarvitust või peolist peab täitma, mis
peame ennast nill hoiatama, kes meie oma
suurte rajadega Peterburgi ligidamal elame” ²⁾
Eesti või turustamise ulingimusel eli korra-
liku noduse piimatallituse olemasolu, mille lahen-
damisest alus me põllumajanduse prog-
rammi nõbblikkus. Antud ummikust välja-
peevise leiduriseus, seeritas Janson uskuju
võtta loomest, Tavanist ja leestist ning asu-
da taludes piimatallituste sisseadmisel
Schwarzgi meetodi järgi, kuna meis maades
„... on piima-rajade pidamine viimasel ajal
õige silma nähtavalt väikse põllumuste rikku-
se hallinaus saanud, ja nimelt ust adest
saani, kus piima kard tasebtes jäituse ve

¹⁾ PõPS, Protokoll 11. eutaabrist 1875, lk. 208-209 KM 20.

²⁾ C.R. Janson, Kuudas rajad ja nende saagid meie
põllumehi väikse hallinaus saavad, Tartu 1876, lk. 21.

sus kannati heidna, muuni napp unast bät-
sa oia kolutanud ja sellest usurest punimist
võid ja piimast lalya juustu kannati tege-
ma ehk teela parunnat seltsi vaporsastele soo-
ditama.¹⁾

Sellise piimatööstuse seadise jauskese oma
kuraja talus sisse. Samuti on teade, et ka
J. Tamman Pärnu maalt asetas seome esku-
jul piimatööstuse ning metsus valtsu naisspit-
sialisti piimakoja juhatajaks.²⁾ Jauskese too-
nitas, et ta „... praegu tähtsamat asja põllu-
töös ei tea, mis te meile valva edasi saami-
ses meile sooviks, kui seoda seome piimatöös-
tuse viisi tundmist ja mõistmist igal pool.³⁾
Selle õppimises pidas ta ainsaks võimalu-
sena piimatööstuskeskide asutamist, mille
nõue oli esitatud juba Pärnu põllumeeste
seltsi 1872. a. märkuurijas riigimaade minis-
teriumile. Oma kõnedes Pärnu põllumeeste
seltsi Jauskese näitas, kuidas on organi-
satsioonid antud sõnnikus seomes, Rootsis, Taa-
nis, kus peitakse valitsuse kuld ulal hulk
põllutöökooli ning tegevdavad põllumajan-
duse ja piimanduse usrandjad. Suures esku-
juss antud eskujulisele harjemasvatusoga

¹⁾ PõPS, Protokoll 15. outokstist 1875, lk. 208, KM KO.

²⁾ A. Käbin, lk. 78.

³⁾ PõPS, Protokoll 15. outokstist 1875, lk. 208, KM KO.

rüügid, nimis Jankson: „Kus on meie maa põllutöö ja piimatallituse meistriks, ehk kus meie loodimise õpetajad* ja võitlusliku meistrid? Need ei ole siinmaale olnud. Ja ommetigi tahitakse, et meie onva nohtade eest suured summad välja peame maksma, mis meie näin põllutööst peame saama.“¹⁾ Jankson võttis ette ka väinise haldatungi mõisniku maapäevale, märkides: „et meie Kubermaargu Maapäev, kes näin linna ja muu riigile suured summad annab, ka meie piimatallituse väite-koelide tähtsust peab tundma ja meie põllumehete tarvituste peale sellepeest enam mõtlema.“²⁾

Piimatallituse koeli arutamise küsimuse arutamisel Pärnu põllumehete seltsis tehti mõnede liikmete poolt ettepanek selle heaus riigilt summasid paluda, teised soovisid koeli arutada rahva seas teinepandud nõrjanduse rahvaga. Küsimuse lahendamiseks teatas Jankson, et tema piimatallitushoone saab tuleval aastal valmis ja ta võtvat sinna koeli tütarlapsi õpilasteks.³⁾ Pärnu põllu-

* agronom

1) C. R. Jankson, kuidas vajad ja nende saagid meie põllumehete riigile hallitaks saavad, Tartu 1876, lk. 25.

2) sama, lk. 24.

3) Põpp, Protsess 11. detsembrist 1875, lk. 209, K. M. K. O.

meste selts etrustas seda Jauobsoni piimatalitust Väändras Kurgja päriskehal Pärnu õesti Põllumeste seltsi piimatalituse näitekoolis nimetada. Keeli arutamist ja õpilaste vastuvõtmist kuulutati ajalehes. Nagu seltsi aastaruandes märgitakse avaldasid 5 tütarlast seegi uues piimatalitusesolis õppimises. ¹⁾ See keeli seavad aga oma tegevust alustades kuna nii Jauobsonil ega ka seltsil poleud raha õppijale elukohti ehitamiseks. ²⁾ Jauobson kirjutab sellest J. Adamsonile: „Oleksin ma oma keeli mõismikude põllumeste seltsi keeles tahtnud nimetada, siis oleksin nill julge väinud olla, et suured summad minu riipe oleksivad laenuud“ ³⁾

Karjanduse erinohale tõstmisel ei laenuud Jauobson uskuju mitte ainult Soomest, Rootsist, Jaanist, vaid ka põhendas seda konkreetse näidetega kodumaa põllumajandusest. Näitus olvat Maasikmae Hans Kastre vallas, kes enne piimatalituse seami viisi järele saadnud, oma 14 lehmast aastas 413 rubla sissetulekut saanud. ⁴⁾

¹⁾ P & P J, Aruandmise kiri Ministeriumile 1875, lk. 273, K.M.K.O.

²⁾ samas

³⁾ C. R. Jauobson - J. Adamsonile 14. nov. 1875, C. R. Jauobsoni kirjavahetuse värsiniri I, K.M.K.O.

⁴⁾ C. R. Jauobson, Kuidas karjad ja nende saagid meil põllumeste rikkuse hallikaks saavad, Tartu 1876, lk. 17-18.

Nahus Maasikmäe Kantsu suurte wase seome
 niini järgi sissestatud piimamajandusest,
 järgnesid teinud esimesele 16 Kastre valla talu-
 poega, kes na endele saamasid piimatalu-
 ted arutariel.

Õesti põllumehed püüdsid na awal alga-
 tusele piimamajandusse uundusi riise nia.
 Nii demonstreeris Ado Pärtel 23. veebruaril
 1875 Pärnu põllumeste seltsi koosseisul oma
 konstrueeritud võimasinat, millega 10 mi-
 nutiga keer keenu läheb.¹⁾ Ado Pärteli val-
 mistatud masinatist ostis selts ihe undale,
 kaks iljääinut aaga üns seltsi liige Mart
 Tampuu. Nüst võimasinatist kirjutati ka
 Tartu saasa ajalehtedes, mille wärske jäud-
 nel uuduseel Lõuna-Venemaal, nüst
 nõuti seltsilt teataid uue liintise kohta.

Uue põllumajandusliku programmi välja-
 töötamine C. R. Jaksobsoni poolt peetud ju-
 huslik. Ühis oma niijas ta ise mainib: "Nii-
 mased weln aastat elen na ainult põllu-
 majandust uurinud ja elen omale ühis-
 andes teinud, sel põllul oma wärske
 was reformaatariwa (uundajana) ühis
 astuda."²⁾

1) PõP, Protokoll 23. veebruarist 1875, l. 186, K.M. 20

2) C. R. Jaksobson - J. Kõrile 10. veebruar 1876,
 "Õesti Kirjandus" 1912, l. 249.

Oma teos „Kuidas vajad meie põllumeste rikkuse hallimise saavad“ võrdles Janssen linaharimise ja vajamajanduse tulemusi ning leidis, et viimane elu on teinud põllumehel tunduvalt rohkem vastu. Ta värgib, et „linda mure... maa iga aasta enam ja enam väga, mille läbi peremehe kappital, tema koht, kahanes; või tegemise juures aga olivad laudlad iga uude imelisel kombel täis sõnnikut, viljasaak läks aasta aastalt paremaks ja tunda koht seeläbi kallimaks: tema kappital tõngis ilma vahetpidamata suuremaks.“¹⁾

C. R. Jansseni program, mis põhineb peatähelpanu suunamisel vajamajandusele, vastas oma komplitserituse pealt uskätt talupidajate huvidele.

b) Mute põlluharimisviiside propaganda C. R. Jansseni poolt

Põlluteid abal peeti C. R. Jansseni pearehu maaharimise põhjalikumaks muutmisele, mis liigne linakasvatamine eesti taludes mis maa täielikule väljavõtmisele. Põl-

¹⁾ C. R. Janssen, Kuidas vajad ja nende saagid meie põllumeste rikkuse hallimise saavad, Tartu 1876, lk. 5.

duksi väljakuivamist põhjustas na rntnime
 alaline hinn nõhvalt väjastõstmise es. 24. jaanua-
 ril 1874. aastal Pärnu põllumuste seltsis putuel
 nõnes iseloomustas Janssen XIX sajandi 70-ndal
 aastail eistis valitsevad põllumajanduslikud
 olukorrad järgniselt: „Mie põllud annavad
 na välja, mis nad võivad, ja mie põllu-
 mehed kurnavad mis nad jäävad. Aga
 jo en mitmes nõhas kaebdust kuulda, et
 põllusaagid aastadega vähenevad. Mis saab
 alles nähkimme ehk kolmimimme aasta
 pärast elada? ... See põllumeeskes ena põl-
 du järel mõlemata kurnab, näib tud, mis
 vaesusele mit ...”¹⁾ Antuga tõi Janssen aja-
 järge valusainva küsimuse teavale mujul
 esti põllumehu ette. Olukorvast väjapääsu
 leidmises teatas Janssen sama teadlase ^{Libig}
 Justus Libigi nullaviljaneuse tõstmise teoria-
 le, lahtudes põhimõttest, et ei tohi piirduda
 ainult põllult teidu võtmisega, vaid tuleb
 talle seda na väetamise nõel tagasi anda.
 Justus Libigi elust ja tegevusest nõndes Jans-
 sen Pärnu põllumuste seltsis, märkides, et „Li-
 big ehk nimelt see mees elavad, mis need loodu-
 s radused illes en leidnud, mille põhjal praal
 põllumes tuhanded aastad sudasama põldu

¹⁾ C. L. Janssen, Kuidas põllumes rikkaks
 saab, Tartu 1874, lk. 47-48.

veib harida, ilma et põld teda nälja sisse jätteks." ¹⁾ Talitades J. Lickigi õpetuse järgi pidi uesti põllumees oma poldudele sama viljakuse tagasi seema, mis tal enne linaharimist eli. ²⁾

Mullaviljakuse languse arastoidmise vahendiks eli na põhjalik maaharimine, mille tustamisus Pärnu põllumuste selts iga aasta oma liikmetele välismaa raudabru tellis, kuni uesti rapadni hakkasid need järgi tegema. Uute põllutööriistade kasulikkuses tuli sageli na põllumehi venna, kuna nad ise elid väga tagasihoidlikud uuenduste tarvituselevõtmisel. 1874. a. esinis Jankson Pärnu põllumuste seltsis kõnega „Kiindamisest“ ning demonstreeris sejuures seltri liikmetele Hohenheimi hõlmatra ja raudäket. ³⁾ Samas tehti nendega na presvitööd, mille tulemused ei jäänud tagajärgedeta, kuna mitmed seltri liikmed lubasid na endile samasugusel hõlmadrade valmistada lasta. Järgmisel aastal rõõjiti seltri koosolekul töötulemustest uue adraga. Mart Tampuu näitaks jutustas, „it ta jo mullu aasta aluspõhja adraga* mitu sarist põldu presviks peolist olva ilus lask-

1) PõPõ, Protokolli 10. augustist 1874, lk. 160, KMKO.

2) PõPõ, Protokolli 4. maist 1874, lk. 144, KMKO

3) samas, lk. 144^a - 145

* hõlmader

nud niinda, aga igal nehal elnud alla saha-
ga niintud maa peal parem vili kui muial.¹⁾

Et seltsi liikmetele uute riistade kasulikkust
veelgi enam selgus teha, korraldas Jans-
son 10. augustil 1874. a. seltsi koosoleku ras-
mis võistlustööd uute ja vanade põllutööriis-
tadega.²⁾ Nastavast protokollist leeme: „Kuid
võeti vägas üht võidu tööd uue ja vana põl-
lutööriistadega näsile. Tünn maaad sai rahus
jooks jantatud: ühel pool eli president oma
subasti, hokusti ja põlluriistadega, ninelt ka-
he pöörussaha, ühe purustaja ja ühe raud-
cänega, teisil pool paar seltrilizit vana
möödu sahvade ja puurändega. Maaad
niinuti ja võisteti mans korva. Kui need
riistad enna töö täitsa saivad teinud, eli-
vad vanaad riistad enna tööga just peele-
ni saanud, näänivate rist, et töö uue riis-
tadega palju paruniri eli tehtud.“³⁾ Samal
koosolekul prooviti ka Janssoni maaasa töö-
dud niivimarinat, mis eli konstrueeritud
Niljandi põllumeeste seltsi liikmete poolt. Uus
niivimarin leiti ka niivise maa kes väga
hka olevat.⁴⁾ Vestavalt mõnde ja protokollist

1) P&P, Protokoll 14. oktoobrist 1875, lk. 212, KMKO.

2) P&P, Protokoll 10. augustist 1874, lk. 162, KMKO.

3) samas.

4) samas.

näidete wawdu põllumuste seltsi liikmed taipa-
sid, et uute põllutööriistadega, wõeldes wanade-
ga, on võimalin tööuga niivõrd nõnnu hoida,
et need juba ühe aasta jooksul uue tasuvad,
kõhlemata juba parema harimise juures sead-
duid viljasaagist.

1875 - 1876. a. alanud ulemineu vilja- ja
linakasvatusest warijapidamiseks tõi etile ni-
simise, kuidas suurendada söödabulwa-
rid warijajaks, mida ei võimaldanud
wiline kolme- ja neljapäeva warihimise
süsteem. Juba 1872. a. 27. augustil kõneles 1872
Jansson Tartu põllumuste seltsis niivõrd-
dardist, kus ta peamiselt lahtus sissewõrast,
kuidas niivõrdada valinuga ära hoida-
viljasaanide langust. 1873. a. Pärnu põllu-
muste seltsis puhud mõnes „Elajate söötmisest“
pöörab Jansson arwe peataheliapanu sööda-
kultuuridele, saawitades niti haljasmasa tawi-
tusewõtte ja sellele kureherne niivõrd, tuus
süngeris näite Mart Janssonist, kes nelja wa-
kannawa suurusele kurald seltsi wawdu Riias-
tellituse kureherne seemneid maksu niilis niig
siigisid sellist 261 rubla 71 kopinat puhast-
nasse sai. *) Uue kultuuri- kureherne jändsast
aaswust Eesti tingimustes tõeneb wa Pärnu
Eesti Põllumuste Seltsi aumanne kureherneisade

*) P. P. P., Protokoll 16. detsembrist 1873, lk. 112, K. M. K. O.

ministeeriumile 1873. aastast, mis märgitakse, et, 1873 [eli-JK] hea heina- ja viljasaad. Nii peremestel, mille nasa peal surehnerid nauraga sugu elajatele põhjus mahl ei tehtud, ei poole seba ka nel väga rohke surehneri heina saan, nii et sügisel nussid põllu puudust ei elnud ja leomid enam üle talve peeti kui muu aastatel." ¹⁾

Piimavarjete söödaga varustamiseks oli tarvis ka looduslike heinamaade parandamist, millens Janssen soovitas nende äestamist, väetamist ning täiendusmilvi vanendamist.

C. L. Janssenil ei seisusid, et suurt tulu võib talupoeg saada ka põllumajanduse nõrvalharudest, nagu mesibaste pidamisest, umala, tubaka, viljapuude kasvatamisest jne. Ühel Pärnu põllumuste seltsi asendusel ta väitis, „meieas nullu kevade milmed põllumehed naurud, kui teie $\frac{1}{3}$ vanna-maand sukurühnerid näinud teis milivat, aga kui ta 7-mal Oktobril Pärnus 94 ~~to~~^{*} küvatatud hernerid 42 rubla 30 kop. eest äva müinud, siis naurud tema." ²⁾

Jansseni põhimõtted ümarduste suhtes ei olnud sugeli vastuvõetavad talupoegade va-

¹⁾ Põ Põ, Pärnu disti põllumuste seltsi aruandmise nii aasta 1873 kohta, lk. 148, KM KO.

²⁾ Põ Põ, Protonell 26. jaanuarist 1875, lk. 179, KM KO.

* ~~to~~ tähitab naala.

nema põlvkonna esindajate, kes pidevdes niini pärisajastest traditsioonidest, neigid jõunuse saavutamist ainult rukki- ja lamba- kasvatusel näevu. " Kuid peamiseks takistuseks janoobsoni ideede võidulepääsmisele oli vähe- ne osuvõlgadest vabade peremeste arv.

c) C. R. Janoobsoni tegevuskohad talu- ja- loote koostamise küsimuses

C. R. janoobsoni peisis pidevda lepita- vat jaent peremeste ja maata talurahva vahel. Eriti ilmenalt tuli see esile tema seisuska- netus põllusubaste küsimuses. Pärnu põllu- muste seltsi kassalekul, mis peeti seltsi viien- da vastapäeva puhul 1875. a. Siin peisis janoobson näidata, et põllusubaste pidami- sest seisust tingimustes ei ole sellele, ei peremehel ega sulastele võimalu vastu, väites: „Peremehel ei ole neist vastu, et nad liig- nellid temale tuluvad, mille eestele ei teo se- seisus õnnistust, sest et nad oma parani ma- lappi eest oma peremeste pärisajast en, ja nuu põllumestele nad wa vastu ei teo, sest et neid teo maal millasgi rahva eest töösse ei sae,

1) C. R. janoobson, üas nõu Pärnu maanõuwa eesti põllumeste seltsis, Viljandi 1876, lk. 4-5.

kus nad oma enese peremest peavad tuni-
ma." ¹⁾ Järelduse, et aastasulast vastu ei
ole, tegi Janssen oma talusulase Jaan To-
masseni kontrakti uurimisel, kus ta leidis,
et üks põllusulane tuleb maksma samapal-
ju kui naks suitist. ²⁾

Janssen tei esite põllusulase nõige ar-
metumaa elujärgi, kus „oma saavad elavad
viletsuses... etnui peremeste pärisojad." ³⁾
Eriti protesturis Janssen põllusulaste teoori-
vastu, millega taluperemehed neid maata-
mehi noormasid. Ta pidas sellist eluorda
„nurgatuus eluorust, mis meie töövalva nõige
madedaniga järgi sisse visub ja meie põllu-
meste seisusele häbi on." ⁴⁾ Janssen üt-
les edasi: „Mis meie armuline riigivalitsus
taluperemeste pealt armulikult on ära võt-
nud, neile üksi uutimise ja pärisoja õigu-
se andes, seega ei olehi need peremehed omalt
pealt oma sulaste peale veritseva. Peremes-
te teoorjus mõisade peal on vanast suu-

¹⁾ P&P, Protonell 14. detsembrist 1875, lk. 225-226, K.M.K.O.

²⁾ C. R. Janssen, Edasi. Pärnu Eesti Põllumeste Seltsi
mies aastapäev ja mis seal tehtud ja nõu
petud, Viljandi 1876, lk. 10; edaspidi: Edasi.

³⁾ samas, lk. 13.

⁴⁾ samas, lk. 14-15.

uus teutus ja heikis meil maale eluud;
 nel suuremas teutus meil maale ja rah-
 vale elus aga suseguine põllusubaste tu-er-
 jus talude peal." ¹⁾

Subastele maa andmise, mille est nad
 oma peremehele päevi pidid tegema, mäistis
 C.R. Jankosen täiesti hukka. Samasugusel
 seisundil ei eluud aga Jantu Eesti Põllu-
 meste seltsi president M. Mitt, kes oma
 nõus, Teeritust "5. aprillil 1875. a. illes: „Aga
 mis mil aritama saans, se on, kui teendid
 maa palga pääle võisid säited saada, est
 Eesti rahva loenu see seisab põvest põve-
 ni Maa harimise ja põllo pidamise imo" ²⁾

C.R. Jankosen ei ütelnud väinetalude
 või peppimeetade loenuist, kuid ta pidas
 tarvilikuks, et peppid oleksid siis ka maa
emahinud. Ja seovis, et „maapäeva peal
 se seadus läki läheks, et päismaad ka
 vanamadele wampa luba elus müa ja
 osta." ³⁾

Põllusubaste ühisuus põhjustas Pärnu
 põllumeste seltsis ägedaid vaidlusi. Kuigi
paljud leidsid, et põllusubaste peremeestele

¹⁾ Edasi, lk. 14-15

²⁾ M. Mitti arjatooid ja nõud, ERM, Mitt 6, 1875.
 KM KO.

³⁾ Edasi, lk. 14.

karulindud ei ole, elvat perimehed siiski sun-
nitud neid pidama, et niukeaus tööajans
talule tööjõudu hindustada. Oli aga ka
meid, us mava miinimist varamaade kau-
pa sevitavaks ei pidanud ning lausa
välja ütlesid, „et ajasi na maailmas
peab olema“¹⁾ C. L. Jakobson märkis see-
peale „et ajus, kus inimesed vastastiku-
sel osuoleppel inimeste teenivad, mitte üm-
siin inimese heikias, vaid aus elvat, selle-
vastu aga ajus, mis ühe inimese teib tei-
se inimese tööriistaus või leomaks ja aus
selle töötegiija inimlik vaim na etse por-
ri tommatakse, iga inasime inimese kui
terve inimkonna liikimile heikias elvat.“²⁾

Süit järeldots, et Jakobson õigustas esplua-
turimist, teibudes „ideaalsetele“ suhtele su-
base ja perimehe vahel.

Taluperimehe sisunõhti najastas eriti
C. L. Jakobsoni suhtumise 1866. a. Balti-
mail kehtestatud vallaõiguskonna seadu-
sesse. Vana-Vändra vallamaja pühitsemisak-
tusel 29. nov. 1875. a. putud nõus ta ütles,
et „õiguse pärast en ajapöli alles meie pra-
guse nõguskonna seaduse väljatulemise ja
talumaade rentimise ja miinimisinga tõesti

¹⁾ Edasi, lk. 15.

müi maalt lõppenud ... Eha mis elivad enne seda aega põllumestel selleid, mis rahvas kogu elus väinud tulla põllutöö hea nõuaga üle, mis rahvaste ja riikide poliitika esimene ülespidaja on, nõuu pidada? "1) ja sealsemas hindas kõmelya aktiivat no-guonnamasvõadust müi, päinest, mis müi rahvale 1866 ülestõusis" 2), lisades juurde: "See seadus pani müi talurahva priimelhe õiguse sisse, äratas terna uvadise elu alas. Aga müite liisi müi talupõea seisusele ei ole üs priimuse alg selle seadusega tulnud, vaid müi tervel maal." 3) Kinnatis nõrgelt valla-noguonna seadust, pidas Janobson nõigiti normaalseus seda, et valdamaavalitsus oli antud talupidajate juhtiva meelvalle alla, kuna vaatamised said saata valimistele taluperemestele täieliku biinduse juures ainult 10 mashinge ushta ühe biindaja.

Ei saa wa Janobsoni 1876. a. Soome riisimuljetes kirjeldatud sealsed elutaset õuis-tades nozu soome rahvale, kuna autor tõstas esile jõuka taluperemehi, millest tu-

1) C. R. Janobson, Nattuwene müi uvadiust rõonust, Kijandi, 1876, lk. 5.

2) samas, lk. 6.

3) samas, lk. 7.

lub esmaju võtta, maaproletariaadi ushta
 itleb ta ainult moodsamimes, et nende sei-
 sund ei erine meie sulaste emast.¹⁾

C. R. Jakobson kui kodanlik ideoloog
 pidas ekspluaterimist täiesti loomulikuks
 ja paratamatuks. Tema siinnohtades
 väljendur ekspluaterimise idee teinuks nn.
 humanismuse sildi all, mille aja kapi-
 talistlik ühiskond talastamatult maha
 rüübis.

d) C. R. Jakobsoni aja Põrnu Eesti Põllu-
 meeste Seltsi esimese koigitoa ja koduloo-
 made näituse korraldamisel

Põllumajandusnäitustes näigi C. R. Jakob-
 son vahendit usti talupoja majandusabaste
 teadmiste täiendamises, kes pidi sualt sa-
 dud kogemusi ka enva majapidamises raken-
 dama. Onva kõnes „Tartu lajate näitusest“
 15. det. 1874. a. näitas Jakobson, kuidas
 seerugused näitused iluüldse põlluteist ja kar-
 jakasvatust edendavda, kuidas seal igaihele
 avalikus ja eraus saavda, mis üks du teine
 põllumes mitmeaastase vaeva ja uurimise jä-
 relle üles leidnud ja näte saanud, kuidas
 need näitused ka tradusele mõnesat mater-

„Sakala“ nr. 13, 20. mai 1878.

jali andka." ¹⁾

Kuni 1876. aastani nerraldasid Eesti põllumajandusnoaituri ainult sausa vadli põllumuste seltsid, mis erava väljapanemises ei arvestanud talupidajate prautiliste vajadustega.

1876. a. teinud Tartu Eesti Põllumuste Seltsi näidet ja mooduloomade noaitus, millele 1877. a.

järgnes samasugune noaitus ka Pärnu Eesti Põllumuste Seltsi poolt. Pärnu põllumuste seltsi noaituse korraldamise pearasuus taues C.R. Jakobsoni õlgadel, mis ise ütles: „... mina panen ta [noaituse - J.K.] seltsi nimel teinud, sest wagu ma näinud aktsioid pean tarvitama, et teatud wagu pidamist seltsi wartu abal heida ja tal hingel mis pidada, nii basub näinud töö, wagu noaituse mõtegi wimuisi minu õlgadel.“ ²⁾

See ei olewd mitte üksi Jakobsoni enda arwamus, mida wõitab ka M. Mitt erava kõnes Pärnu noaitusest Tartu Eesti Põllumuste Seltsis, kus ta wõinis: „Nii palju kui ma waga seltsi liikmeid wõikisin, nimetasivad näinud, et wõige suurem töö seltsi presidendi C.R. Jakobsoni õlgadel peal wanda oli.“ ³⁾

¹⁾ P.E.P., Protokoll 15. detsembrist 1874, lk. 171, K.M.K.O.

²⁾ C.R. Jakobson - J. Kõlerile 22. aprill 1877, „Eesti Kirjandus“ 1912, lk. 268.

³⁾ M. Mitti kirjateod ja kõned, lk. 278, E.R.M., Mitt 6, K.M.K.O.

Janoksen nägi põllunõuandusnäituse korraldamises kogu ka rahvusliku ühtsustunde kasvatamisel, mille kandjaks elid tema avatud „majapidamised meistlikult sisse seadnud“ taluperemehed.¹⁾ Näituse rahvusliku tähtsuse kohta ta kirjutas: „ja kas see ei ole, et juba see Eesti nimeline aine tuleb, kui ühes milie linnas suur näitus Eesti seltsi peelt teime pannakse, mis nii palju jõudusid linnuma paneb, ühest nendest linnadest mille elanikud mitte väga kaua aja eest häbenesid Eesti kullt koonelada, sest et ustlane ja talupeeg üht ja sedasama tähendas, ja talupeeg halvaks peetud ja põlatud isik eli.“²⁾ Näga tähtsaks pidas C. R. Janoksen seda, et Eesti seltsidel eli juba nii palju jõudu, et nad võinud oma väe pool näituse korraldada ja rahvast nende abil kasvatada.

Kirjas Kõlerile Janoksen mainibki: „Müüdi on tähtis, mis need näituse teime paneb. Ei te seda Eesti seltsid mitte, mis tulevad seda sausa seltsid üksi, nagu seni. Sausa seltsid ja nende juhid avaldavad siis ainuüksi oma mõju väikepõllumeeste intelligentsi

¹⁾ C. R. Janoksen - J. Kõlerile 4. juuni 1877, „Eesti Kirjandus“ 1912, lk. 289.

²⁾ samas, lk. 290.

peale." ¹⁾

Pärnu põllumuste seltsi näituse hwa kor-
damine oli tähtis vel loogiline sausa
põllumuste seltside vastu, selle saamatust
näituste korraldamisel oli jaolesen aja-
lehe „Neue Dörptsche Zeitung“ meiguvel miti-
nerinvel. ²⁾

Pärnu Eesti Põllumuste Seltsi koosolekul
13. märtsil 1877 otsustati välja töötada näi-
tuse programm ja see valitsuse poolt kinni-
teada lasta ning sihtlasi wa selle program-
mi järzi aurahasid ja aukirju paluda. ³⁾
Jama vasta mais sinnitatigi programm ning
lubati põllutöö ministereiumi poolt seltsile
8 auralva ja 15 aukirja, mis näitusel näige
paremate leomade ja asjade ust tuli ära
jagada. ⁴⁾ Tegelikult saabusid auralvad alles
kaks nuld pärast näituse teinunust. ⁵⁾

Näituse korraldamineus aitasid kaasa wa
paljud seltsi huvidele kaase teundvad isi-
nud. Nii valmistas prof. Köler ouva nullel

¹⁾ C. R. Jaoobson - J. Kölerile 4. juuni 1877, „Eesti Kirjandus“ 1912, lu. 289

²⁾ C. R. Jaoobson - J. Kölerile 22. aprill 1877, „Eesti Kirjandus“ 1912, lu. 268.

³⁾ P & P, Protokoll 13. märtsil 1877, lu. 325, KM KO.

⁴⁾ P & P, Protokoll 22. maist 1877, lu. 330, KM KO.

⁵⁾ P & P, Protokoll 18. detsembrist 1877, lu. 362, KM KO.

200 aukuja, mis oli seltri liikmete arvates 180 rublaaline ningitus. Kaubapürjemeister Couze andis enna eia näituse nõuks ja kinnis 25 rubla ehituste tarvis. 25 rubla andis ka Jantsen Terist. Meybaummi wauddu sai selts enna lipud.¹⁾ Nagu teatas seltri koosseisul kirjataimetaja Chr. Ern, korraldati põllumuste seltsi heas näitemõnne, mille rissetulekud C. R. Jankson seovitas näituse arhindade muudatamiseks kinnida.²⁾ Kaasaaitamine näituse korraldamisele soodustas selle õnnestumist, millest rääkis ka „Esti nime au“, sest saasa seltsid elid „Baltische Wochenschrift“ vergrüde ilolevat näitust laimand, mille vastu Jankson energilise selituse läbi protesti tõstis.³⁾

Näituse tegelikus organiseringas oli Pärnu põllumuste seltsi poelt valitud komitee, kuhu kuulusid C. R. Jankson, J. Winkler, Chr. Ern, M. Tampuu ja J. Teets.⁴⁾

Pärnu põllumuste seltsi asutajateks ja näituse näitus korraldati seome põllumajandusnäituste eskujul, mida Jankson 1876. a. Pärnu ja Viigandi põllumuste seltsi saadiku-

1) P & P, Protokoll 10. septembrist 1877, lk. 348-349, KM KO.

2) P & P, Protokoll 13. märtsist 1877, lk. 326, KM KO.

3) C. R. Jankson - J. Kõrile 14. mai 1877, „Esti kirjandus“ 1912, lk. 288.

4) P & P, Protokoll 22. maist 1877, lk. 330. KM KO.

na uilastas.

29. juulil 1877. a. pidas C. R. Jankson Pärnu Eesti Põllumeste Seltsi koduloomade ja väsitöö näituse avanõue, milles ta väljendas soovi, et need mitmesugused rahvaused meie maal-vastastikusis eumustamises keele ja muu rahvaliku emanduste kohta siht iihendavad ridet võisarivad liida.¹⁾ Onna avanõue pidas C. R. Jankson sama keeles, kuna suurem hulk näitusest osavõtjaid olid linnakodanikud, kes ei oleks üsti sellest aru saanud.²⁾

Näitusel demonstreeriti Soome uskujul valmistatud piimatalitust. Et aru näigiti õpetlikuks oleks, selleks kutsuti Soome piimatalituse õpetaja juhiseid andma.

Janksoni isikliku vajapidamise nõuget ta-
set näitused näitusel talle emistatud au-
hinna. Mii sai Jankson isimese auhinna
oma mesipuu, kaurade ja üsti kõrgu lehma
üst, kes 8 kuu jooksul 2019 koopi piimaa au-
dis.³⁾ Auhiind anti ka terna vaarvatukozule.⁴⁾

Näituse tulemustest kirjutas C. R. Jank-
son J. Kõlerile: „Näitus on nõrda läinud.“

1) „Eesti Põllumees“ nr. 10, 1877, lk. 148.

2) M. Mitti kirjataõdd ja nõued, lk. 138, ERM, Mitt 6, KM 20.

3) samas, lk. 286-289.

4) P&P, Protokoll näituse nõmitu nõuetulenu
kohta, detsember 1877, lk. 356, KM 20.

Muidegi said na pannid ena ministeriumi-
 diplomaid Eesti mees. Kas see ei ole edusamm
 meie rahvusliste huvidele? Seni olid ainult
 meismikkudel poliitilised õigused ja saasa
 meel oli meie asjaajamise meel. Nüüd jagab na
 ministerium pannelele Eesti seltsi naudu
 audiplome, mis Eesti mees välja antud: See
 en mille kõigest värsse samm edasi, aga ta
 jääb tähtsaks." ¹⁾ Tartu põllumeeste seltsi presi-
 dent M. Mitt väidab, et Pärnu seltsi näitus
 oli kõige suurem ja seni Eesti toimunud
 näitustest. Ta ütles: „Eks mille Pärnu näitus
 esimene näitus Pärnu maakonnas oli, siiski
 oli ta täielikum, kui esimesed näitused Tar-
 tus, needa suured põllumehed elusse olivad
 aratunud." ²⁾ ning lisab juurde, „... eks mee
 mille jo mille vastu ena esimese näituse
 elusse aratamine, siis sisab enneti Pärnu
 selts ena esimese näitusega meist naugel es." ³⁾
 Ka sassa ajalehed avaldasid Pärnu põllu-
 meeste seltsi näituse kohta mitmeid hinnun-
 guid. ⁴⁾ Slega oli teide loinud C. R. Jakobsoni

¹⁾ C. R. Jakobson - J. Kõlverile 4. oktoober 1877, C. R. Jakobsoni kirjavahetuse värsineri I, K.M. KO.

²⁾ M. Mitti kirjataõid ja sõned, lk. 277, ERM Mitt 6, K.M. KO.

³⁾ samas, lk. 291.

⁴⁾ P & P, Protokoll 11. septembrist 1877, lk. 347-348, K.M. KO.

väide, mille ta avaldas enne näitust kirjas Kõlerile: „Kui na meie vaenlased meist lugupidamisega ja imestusega nõnelavad, siis oleme nii sama hästi nii võitnud.“¹⁾ Kuid Eesti ajalehed, sellele Janokson tezi tõrjuseid etteheiteid, et nad liig vähe Eesti põllumeeste seltside kohta teateid avaldavad, väinavad na Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi näituse puhul. Janokson kirjutas seepärast „Eesti Postimehele“: „Ka Pärnu näitusest oleme täistpostkirja ilmaga seismaale astunud tulvat. Pärna Zeitungid kirjutavad ihe igapäidi õpetud rahvale, aga nii meie naime, nii palju me mad enda lugujate aratuses, tänavuste näitustest on kirjutanud, siis meie ei või imes panna, nii Panslaste seas nii palju ja Eesti laste juures seismaale nii vähe osavõtmist meie maa ja nimelt enda Eesti seltsidest eluse natsitud näituste kohta leidame.“²⁾ Seega Janokson näitab, et Eesti rahvusliku liikumise nõudain-kerikavale suuna esinevad, kes tal priaadil elid kaaranud enda mõju alla noogu usinusele ajakirjanduse, ei tuninud laialdaste rahvahulvade huve.

1) C. R. Janokson - J. Kõlerile 22. aprill 1877, „Eesti Kirjandus“ 1912, lk. 268.

2) „Eesti Postimees“ nr. 48, 30. nov. 1877.

Ajavahemaa 1870-1877 oli C. R. Janksoni põllumajandusliku tegevuse kõrgeperioodias, mis oli tihedalt seotud neil aastail moodustatud Eesti põllumuste seltsidega, kus väis võitlus balti-saksa aadli esõiguste vastu Eesti majanduselus. Selles võitluses saasa mõisnikud ja nende eestlastest poolehoidjad Janksoni, õgloni jt. mõjuväimne nõrvaldamise eest kaitses Janksoni demokraatlikku suuna huvi. Tema püüdis teha neia sellens, et Eesti talupoeg oleks oma majandusliku arengu poolest võid- sel tasemel esinudliku kapitalistliku maade Jaane, Taani, Inglismaa ja Hollandi talupojaga. Selleks usmaigi saavutamiseks abdas talude pärisusostmist, kuna ainult oma waa täi- lü pures võis saada uut kapitalistliku maaharimismetodite juurutamise tule, mi- da propageerisid põllumuste seltsid. Eriti suur oli C. R. Janksoni osa Pärnu Eesti Põllu- muste Seltsi tegevuses, kus ta esines peaaegu igal nresselenuk sigavalt järelmõeldud kõne- dega, milles põhjendas uut põlluharimisvi- rüde, paremate loomatõugude jne. tarvituse- võtmise vajadust, nõudetes ühtlasi tule, miida talupoeg võib saada, kui ta pimesi ei pla hinni vanadest podavabojale vasta- vaiist maaharimismetodidest.

Aastail 1875-1876 pani Jansson aluse uude põllumajandusprogrammile, mis suunas peatähelpanu endiselt trawiljanasvatuselt ja linaharimiselt piimamajandusele. Antud pöördet toetamine nõudis milvinoridade muutmist, kõige tulusamate loomataozude antamist, piinva lümbertöötlemise ja turustamise organiseerimist. Iga väike elus talupojal võimalik elus õppida põluteöökoolides, mille loomiseks eesti teoretikumil ei tsarivalitsus ega balti-aedli kohalik maapäev ei eraldanud summasid. Uus suund põllumajanduses pidi kindlustama mitte maa väljaurnamise teel, nagu seda teigi linaharimine, vaid koos piimamajandusest saadud tulude kõrval ka põlluviljamise toetamisega kõrgete maa rendi- ja ostuhindade tasumis.

Suured tunded olid Janssonil Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi koduloomade ja näsi-töö näituse korraldamisel, mis toetas, et eesti majanduselus ei tule arvestada mitte ainult meismine saavutustega, vaid tuleb tunnustada ka talupoega, kes kaaratuna kapitalistlike tootmissuhete kerisesse nõuab endale üha laiemaid tootmisvõimalusi.

III peatükk

Yooni C.R. Jakobsoni majanduslikust võitlustest 1878-1882

C.R. Jakobsoni majanduslik tegevus aastail 1878-1882 vajab põhjalikku uurimust, mida aga näiselva diplomitöö autor aja puudusel ei suutnud teha püüdnud vaid nõuandvat ülevaatetega antud perioodist.

Kui aastad 1870-1877 olid C.R. Jakobsoni põllumajandusliku tegevuse nõrgperioodiks just selle mahu pärast, mis seenes põhimiselt Eesti majanduslikule arengule vastavate teaduslike teooriate väljatöötamises, siis järgnev ajavahemik 1878-1882 on tema võitluse nõrgastumus juba lõplikult väljarajunenud majandusliku ja poliitilise programmi elluviimisel, mida soodustas põllumuste rakkide nõval uue võitlustrüübi „Sakaba“ ilmnemine. Olles rahvusliku liikumise sõdaliku-demonstraatliku suuna häälkandja „Sakaba“ taimeajaks sai Jakobson niid avalikkusele esitada oma praktilise tegevusprogrammi ja mobiliseerida laiu rahvakulni võitlusele selle teosta-

mise eest. Selle programmi põhiolemused olid:
 maa ostu- ja rendihindade alandamine, rendi-
 lepingute reviderimine mis sisaldavate päris-
 eajuslike punktide vastumõisus, maa müü-
 mine väinsevate tükkide vaupa, mida olus
 võinud osta subasid ja vaaaba talupojad.
 „Tanaka“ meesudel väljendub tahtlus vams-
 tuda järjest suuremat taluvalvahlusa
 maaaga, mille kohta N. J. Lenin ütles: „...ni-
 da rohkem olus talupojad vabastamisel
 maad saanud, mida odavamini nad
 seda olus saanud, seda kiiremini, laie-
 malt, vabamalt olus arenenud kapitalism
 Venemaal, seda kiiremini olus kadunud
 pärisajuslike ja ajastavate suhte jäine-
 nel.“¹⁾ See N. J. Lenini hinnang ühtib ka
 eesti maa kohta XIX sajandi lõpul.

Jahksoni väitel maa eest vastas
 eluõige talupoegade jätkama ees huvidele,
 mille oli vahel maa ostmiseks.

„Tanaka“ meesudel leidis kajastumist
 eesti talupoegade võitlus ena nõudmiste vahel-
 damise eest, mis väljendus reas poliitilistes
 autsiionides. 1881. a. veebruaris toimus Riias
 Liivimaa kubermuri juhtimise põllumajandus-
 lik kongress, kus peale kolme Balti kuber-

¹⁾ N. J. Lenin, Teosed 17. kd., Tallinn 1953, lk. 84.

tas Janssoni heksenarvatusi juhtunud
 autuõõba üsti põllumeeste seltside esindajad,
 kes nõuainne vajadusi paunini tunnevad
 ja soovivad neid rahuldada. Janssoni
 miitiline esinemine Riia kongressil oli heop
 miiteluonnale, kes oli enna heksenarvatu-
 sega uhkelõnneud. Eriti palvavatas neid kõ-
 neli ja julgus meismine õpetama hawata.

Kongressi lõpul esinend üsti põllumeeste
 seltside saadikud C. R. Janssoni algatu-
 sel kirjaline deklaratsiooniga, milles nõu-
 ti mitteaaduslikult säilunud teesijuse wao-
 tamist. Eritises äldi: „Idea tähelepanes,
 et seadusevastaline erjus, mida viimasel
 ajal liivimaa paljudes meisades wa puu-
 gitavans tehakse ja sellest õiginev kontrak-
 tita oleu renditalupõezade juures mee maa
 rahulist tööd ja ühtnult lõhuwad ja mee
 põllutööd kõige walyutezwannal wõnkel õzi-
 wad, sellepärast panewad nimetatud kong-
 ressil teises jaos otsuse tegemiseks ette: kong-
 ress nõtku wälja ütelda, et kõige wanzemat
 seaduslikku oleu sees saans tarwitatud, sea-
 dusevastalist erjust ja sellega ühes wäljat
 renditalupõezade ilma kontraktita olekut,
 mis need leida on, õige pea ära kaotada“¹⁾

¹⁾ Sauala nr. 16, 18. aprill 1881.

Põllumeeste kongress, millest osavõtjate arvamus kuulus balti-saksa aadli hulka, oli häiritud üsti sotsialistide deklaratsioonist, mis avalikult süüdistati mõisnike seadusevastastes tegudes. Need hinnitavad, et teoreetilise enam ei eksisturi ning seepärast ei kuulu antud mõisnike aitamine ka kongressi ülesannete hulka.¹⁾ Olgugi, et mõisnikel õnnestus teoorjuse vastanemisest aidamist kongressil takistada, sai avalikkus sellest teavast probleemist siiski informeeritud. Lühivärsa ningvalduberner A. Uexküll - Gildendorfski lubas waasa aidata teoorjuse vastanemisele, kui temale nimetatuse konkreetsed mõisad, mis seda esineb.

Tõttades kuberner lubadustele alustas Jakobson „Sawaba“ ja põllumeeste seltside nautu ülemvalist autsiesni teoorjusele lepingute soojumiseks ja andmete hankimiseks tegelikult piisiva teorendi ushta. Tä avalikas üleskutses seata teinutusile andmeid teoorjuse seilimisest. Su üleskutses leidis rahwa hulgas laialdsest vastukaja.²⁾ Sellist autsiesni ei elnud muudugi kuberner wawat-

¹⁾ „Sawaba“ nr. 16, 18 aprill 1881.

²⁾ L. Leoni, Jesni C. R. Jakobsoni poliitilise võitluse taktikast, Jakobsoni ajastu, lk. 99-100.

senud ja nuttas Janksoni poolt „Sakala“
 teimetusse naudu andmete nojumist kuba-
 ma.

Tööajus rõhus kõige rohkem väikse maa-
 ga unditalupoegi, mistõttu Janksoni välja-
 astumised sellele paki vastu „Sakala“ kes-
 gudel ja mujal teid talle suure populaar-
 suse, tõstes ta autoriteeti eriti kapitalismi
 arengus poolt mahajäänud Eestimaa
 kubermangu talupoegade hulgas. Jankso-
 ni võitlus teoorjuse vastu vastas keskmise
 ja ulhotalurahva huvidele.

Rahvusliku liikumise nõudlik-demo-
 kratiiline suuna iitens kõige tähtsamaks
 liituseks oli eesti seltside meirgumaja
 meesamur C. R. Janksoni, J. Kõleri, M. Vesu-
 ja M. Mitti poolt ja sellele meesile esitanud
 19. juunil 1881. a. ¹⁾ Meirgumaja majandus-
 like nõudmistest eses taotleti talupoeglike
 maasmandi laiendamist maa sundisli-
 ku müügi kul seaduslikult kindlaksmäära-
 tud hinnaga, teoorjuse liivõderimist, riigi-
 maasude ja meesimiste võrdset jaotamist mees-
 sa ja talunraa vahel. Viimase kohta kirjuti-
 tatakse: „Täinini langeb suurem hulk meesime
 ja meesmaasusi ja teguri talunraade, s.o.
 veikeste põllumestete peale ja suuremad jõe-“

¹⁾ „Sakala“ nr. 33, 15. august 1881.

nohete: „Ma paluvel mitte vähe imestatud, nähes deputatsioonil kuuluvate hulgas näige nurinuksamata härritajate nimesid... Mina olen... ütlend välja anna tõise vahetsuse selle üle, et Eesti maa kuberner suhtub nii üksnõikult sotsugustesse saatanoneladesse ja lubab, et inimusel, nagu „Pawala“ tsaimetaja ja nagu Kikkeli*... võivad esitleda end Tema Majesteedile Eesti rahva esindajatena.“¹⁾

1881. a. Eesti seltside wärqunijale alla kirjutanud C. R. Jakobson, M. Mitt, K. A. Hermann, M. Veske jt. kuulused esitlastest jõe. nanna ja majanduslikult paremini kindlustatud osa hulka, mille tõttu wad waitse-riid ülnõige taluperemeste huve. Tööajuse noortamise näie wärqunijas väljendab aga riiditakupaigade, eriti selle uhmema osa huve, kes rahapruudusel olid sunnitud veel XIX sajandi 80-ndail wastail noostunna tööga sejarundi wäl. Mis puutub aga maa-proletariaadi nõudmistesse, sellel puudus kapital talude ostuiseas, siis nende huwid ei wajasunud wärqunijas üldse.

C. R. Jakobson loetis, et wärqunija esita-

* P. Kikkeli nättis 1881. a. saatanonnest osa Peterburi Heabizwa Seltsi esindajana.

¹⁾ G. Kirseh - Wnangilile 23. juunil 1881 C. R. Jakobsoni kirjawahtuse wärqunijad I, K. M. K. O.

misle järgnevad tõelised reformid, mis
 elus täiendavad suurt samme edasi-
 eesti rahva majandusliku ja poliitilise po-
 sitseeride parandamiseks. Tä ei suutnud
 meistea, et tsarism ja balti parunid mao-
 dustarid ühise rinde rõhutada rahvahul-
 nade vastu.

XIX sajandi 80. ndad aastad ei ole kõige
 viljakamaks C. R. Jaaksoni majandusliku
 ja poliitilise võitluse ajajärguks, mille natukes-
 tas aja tume ootamatu surm 7. märtsil
 1882. a.

Lõppkokkuvõte

1860-ndate aastate lõpus oli välja kujunenud C.R. Janssoni majanduslike vaadete põhiseisund, misgi terviklikule majandusprogrammi väljatöötamiseks asus ta alles 1870-ndevil aastail, kusjuures ühtlasi aktiivsus na võitlus selle teostamise eest põllumuste raltõide nanddu. C.R. Janssoni võitluse nõrgitapius oma majandusliku programmi elluviimise eest oli aza ajavahemus 1878-1882, mil tal oli kasutada võimas agitatsioonivõlv „Lanalew“ näl.

Oma majandusprogrammi rajas C.R. Jansson ulnõigz jõukale taluperemehele. Tema ideaaliks oli fioderaalselt sõltuvusest täiesti vaba pärisvõalenuanik, kes näis käsikäs uue teotmisviisiga, mis Eesti majanduse võid- sele tasumeli Lõijäne-Euroopa esindlike kapi- talistlike riikidega. Objektivselt oli see võitlus kapitalismi farmerlike arengute eest. C.R. Jansson ii päia tähelepanu sellele, et uos kapitalistlike teotmisuhete võidulypäisuga, ii päi- send mitte nozu esti talurahvas peremehe seisun-

disse, vaid talurahva hulgas teinud siin di-
 fferentsrumine, nusjuures proletariaadi eluolud
 toetas seda, et „üldisest õitsungust“ juttugi ei
 saad olla. Jansson nägi oma programmi tes-
 tamisel taustusi üsti majanduse äärmiselt
 mahajäämusel olus ning sellest sõltuvalt
 talurahva madalal vaimses arengus, milles
 oli müüdi annuansi balti- sausa aadel. Majan-
 dustliku mahajäämuse liividerinist nägi
 Jansson talurahva varustamises maha,
 balti riikorva privileegade vastamises, põlluteo-
 koelide asutamises ning laialdase agrotehni-
 lise propagandea läbiviimises talurahva hulgas.
 Oma programmi tustumist nägi ta legalise-
 ti vahendite kaudu, milles olid märgukirjad,
 triikisona ja põllumeeste seltsid. Kuna 1878. a-
 behti Janssonile taustusi üstikuse ajalike välja-
 andmises, kasutas ta võitluses oma majan-
 dusprogrammi elluviimiseks peamiselt üsti põllu-
 meeste seltsid, milles ta nägi suureneva mõju-
 vastasid poliitilisi organisatsioone. Eesti põllu-
 meeste seltside tegevus 1870-ndail aastail arenes-
 ni vastavalt C.R. Janssoni juhtnõudele. Katsi-
 noalse maahariinise propaganda, seimete ja
 põlluteoõristade hankimise ja põllumajandusnäi-
 tuste organiseerimise nõual astusid põllu-
 meeste seltsid välja pöördumistes riigimaade

ministeeriumi ja kohaline erganite poolt teostatud, mõisamaa vabastamine, ühiskondlike rentide ja muu vana pärisajastu normaalsusele ning mõisa ülemvõimude avastuste vastu. Põlvkonnast tekkisid putuvad nõuded põlvkonnast saadud vajadustele nõudmistel poliitiliselt läbi. Poliitiliselt loogiliselt peab olema C.R. Janssoni nõuded.

Ühiskonna kaardivõim jõuab pidada Janssoni talupidajaga, kelle jõuab pidada nõudmistele ja tööstuse ja kaubanduse areng. Proletariaadi klassivõitlus oli talu tundmatu. C.R. Janssoni vajadustele nõuded vastasid põhiliselt jõe- ja metsatalurahva huvidel, osaliselt ja tunduvalt vähem aga metsatalurahva huvidel. Maaproletariaadi ja metsatalurahva huvi võis järjekindlalt peegeldada ainult proletariaadi ideoloogias, millest aga Janssoni ei saa pidada.

C.R. Janssoni vajadusprogramm oli oma iseloomult kodanlik-demokraatlik. Võitlus selle realiseerimise eest viis objektiivselt kodanlik-demokraatliku revolutsiooni poole, kuna ei taastunud ühegi mõisniku, peale selle nõudis vabatahtlikult rahulepanna. Seda nõudis, alles vastus kohalikele baltisaksa autoritaarsuse ja

koogu ühennava absoluutistliku süsteemiga, elid
 oma siult revolutsionilised, vaatamata selle-
 le, et nende väljendaja ei valinud oma esmār-
 mide teostamises revolutsionilist teed.

C.R. Janokseni kui rahvusliku liikumise ko-
 dandri-demonstraatliku suuna esineja tegevus-
 sel oli tõeliselt suur progressiivne osa oma ajas
 ja tingimustes. Tema võitlus oma majandus-
 lise programmi teostamise eest aitas kaasa
 üsti talupoja ajaloosareenile astumiseks, kes nõu-
 di endale võrdset kohta balti-saaksa aadli
 nõual.

Kayutatud kirjandus

I Morskijmi-lemnirjmi kloussikend

1. Lenin, N. I., juubeli puhul, Teosed, 17. kd., Tallinn 1953.
2. Lenin, N. I., Nene setriaal demokraatia agraraaprogramm, Teosed, 6. kd., Tallinn 1952.

II Muu publikatsioonid kirjandus

1. Eesti NKK ajalugu (nõige vanemast ajast ^{XIX} sajandi 50. ndate aastateni), kolmes köites, I kd., Tallinn 1955.
2. Eesti NKK ajalugu (nõige vanemast ajast tänapäevani), Tallinn 1957.
3. Eesti rahva ajalugu, III kd., Tartu 1935.
4. Укрепление связей с СССР, Т. II, Пурга 1954
5. Jakobson, C. R., Edasi. Pärnu Eesti Põlumeeste Seltsi viies aastapäev ja mis seal tehtud ja mis peetud, Neljendi 1876.
6. Jakobson, C. R., Kuidas rajad ja nende

saagid meie põllumehi rikkuse hallinuks
saavad, Tartu 1876.

7. Jakobson, C. R., Kuidas põllumees rikkaks
saab, Tartu 1874.
8. Jakobson, C. R., Mattukene meie kevadisest
reõmusest, Niljandi 1876.
9. Jakobson, C. R., Teadus ja Suadus põllul,
I nd., St. Peterburi 1869.
10. Jakobson, C. R., Üks kõne Pärnu maa-
ronna Eesti Põllumeeste Seltsis, Niljan-
di 1876.
11. Jansen, E., Erinevate suundade ühistu-
sest eesti rahvuslikus liikumises 1860-
1880-ndatel aastatel, kogumik C. R. Ja-
kobson ja tema ajastu, Tallinn 1957.
12. Jansen, E., Näiljaraändamislühemisest 1860-ndate
aastate lõpul ja selle peegeldumisest
võimvate ideoloogiliste suundade võitlu-
ses Eestis, kogumik C. R. Jakobson ja tema
ajastu, Tallinn 1957.
13. Keidula, L., Lühitutvust, Tallinn 1957.
14. Kruus, H., Eesti ajaloo lugemik, III nd., Tartu 1929.
15. Kruus, H., Eesti ajalugu kõige uuemal ajal,
I nd., Tartu 1927.
16. Kruusberg, A., Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi
algpäevilt, Tartu 1926.
17. Koikin, A., C. R. Jakobson kui eesti põllu-
meeste juht, Tallinn 1933.

18. Kõstner, N., Teooria lagunemine ja maaproletariaadi tekkinine, Tartu 1927.
19. Loone, L., Jaani C.R. Jaanokseni poliitilise võitluse teatrust, nooruse C.R. Jaanokseni ja tema ajastu, Tallinn 1957.
20. Vassar, A., Täolislikumise erimeel sammutud Eesti, Tallinn 1954.
21. Waldemar, C., Mui kaubalaevagaiggi Läänine meres, Tartu 1868.

III Perioodika

1. „Eesti Kirjandus“, aastakäigud 1911, 1912, 1913.
2. „Eesti Postimees“, aastakäigud 1864, 1866, 1867, 1868, 1869, 1870, 1871.
3. „Eesti Põllomus“, aastakäik 1870.
4. Kahu, J., Kiilakodanuse ja maaproletariaadi tekkinisest Eesti kiilas, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised nr. 3, 1955.
5. Kahu, J., Peremuste ja sulaste osast talurahva antifoodaalses väljarestmis-
tis XIX sajandi keskpaiku Eestis, Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised, nr. 4, 1955.
6. Naan, J., Eestlaste liitumine rahme-

rens ja rahvusliku liikumise tekkimine,
ajakiri „Eesti Belševik“ nr. 18, 1846.

7. „Tahela“, aastanägu 1878, 1881
8. Yülivask, K., Rahvuslik liikumine Eestis
XIX sajandil, ajakiri „Looming“ nr. 2, 1957.

IV ENSU V.A. Fr. R. Krentzwalde nimme-
lise Kirjandusmuuseumi kõigikirjoto-
le ajakonna materjalid

1. C. R. Janksoni kirjavahetuse kätikid
I, II, III.
2. Jankson, C. R., Teadus ja Teadus põl-
vel, II kd., Kirgja arhiiv.
3. Joosep Kappi nozu, napp 4: 12.
4. M. Mitti kirjatööd ja kõned, ERM,
Mitt 6.
5. Pärnu E. Põllum. S:is protokollid 1870-
1878, EKLA, noepiaid 52.
6. Tartu Eesti Põllumeste Seltsi põhjusniri.
Tartu 1870, EKLA, Niska 46: 11;

Sisukord

Sissejuhatus - - - - -	2
<u>I</u> peatükk	
C. R. Jakobsoni majandusliku vaadete väljakujunemine ja võitlus nende teostamiseks aast <u>XIX</u> sajandi 60-ndail aastail - - - - -	24
<u>II</u> peatükk	
C. R. Jakobsoni majandus- liku tegevus 1870 - 1877. - - - - -	44
1. C. R. Jakobsoni oma võitlus eesti põllumuste seltside loomisel ja nen- de muutmisel balti-saasa vastase võitluse tugipunktideks 1870 - 1871 - - -	44
2. C. R. Jakobsoni suvarehtade võidu- lepaõis eesti põllumuste seltsides - - -	58
3. Uute põllumajandusviiside propa- ganda C. R. Jakobsoni poolt eesti põllumuste seltsides - - - - -	68
a) C. R. Jakobsoni linavarinielt karjamajandusele ülemineku pro- gramm - - - - -	69
b) Uute põlluharimisviiside propa-	

